

LEIDRAAD

*voor
juridische
auteurs*

Voetnoten,
bronvermeldingen,
literatuurlijsten
en afkortingen in
Nederlandstalige
publicaties

editie 2004

©
A.F.F.K.

LEIDRAAD

Zoeken in de volledige
tekst van de leidraad:

Index inschakelen
Index uitschakelen

editie 2004

Citeertitel: *Leidraad voor juridische auteurs 2004*

Grafische vormgeving: Bert Arts bNO

Deze uitgave is gedrukt op chloorvrij papier.

© 2004 M.H. Bastiaans, H.M.J. Bogaard, A.F.M. Brenninkmeijer, G. van Bussel, K. Frielink, H.R.W. Gokkel, N. Hagemans, A.J.J. van der Heiden, J.O. van Klinken, H. Konijnenbelt, W. Konijnenbelt, B.J. Koops, J.P. Loof, G.J.H.M. Mom, K.J.M. Mortelmans, P.F. van Oosten de Boer, K. Peters, P. van Seters, G.A.I. Schuijt, M.Ph. van Sint Truiden, J. Sperling, C. Waaldijk, J.G.L. van der Wees

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de uitgever worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, *Stb.* 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB).

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever(s) geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Als uitgever en distributeur treedt op Kluwer te Deventer.

ISBN 90 13 02022 4
NUR 820-110

TER INLEIDING

Het schrijven van een boek, een artikel of een scriptie over een juridisch onderwerp is op zichzelf al moeilijk genoeg. Extra lastig is dat men geconfronteerd wordt met praktische vragen als: hoe vermeld ik rechtspraak, kamerstukken, boeken en tijdschriftartikelen, hoe kort ik af? Bij gebrek aan uniforme gedragsregels moet iedere beginnende juridische auteur telkens opnieuw het wiel uitvinden. Dat kost onnodig veel tijd en energie.

Heeft de auteur eenmaal *zijn* vorm gevonden, dan zendt hij het manuscript op papier, op diskette of per e-mail naar de uitgever of de redacteur van bundel of tijdschrift. Die kan dan weer opnieuw beginnen, want ook hij wil enige eenvormigheid en moet alles weer aanpassen aan de regels die *hij* hanteert. Wie ooit redacteur is geweest van een bundel opstellen of van een juridisch tijdschrift, weet waar wij het over hebben.

Dit boekje wil de leidraad vormen waaraan naar onze mening grote behoefte is.¹ Auteurs en redacteurs van juridische literatuur bieden wij handzame richtlijnen voor de meest voorkomende praktische vragen rond voetnoten en verwijzingen, literatuurvermeldingen, afkortingen en dergelijke. Uiteraard moesten wij keuzes maken. Wij lieten ons daarbij niet door principes, maar door de praktijk leiden. Waar reeds richtlijnen bestaan, zoals voor het vermelden van overheidsstukken, hebben wij ons daarbij zoveel mogelijk aangesloten.

Wij hebben de opzet eenvoudig gehouden en ons beperkt tot de meest voorkomende problemen. In een eerste hoofdstuk zetten wij het hoe en

1. Kottenhagen-Edzes, Van Koppen & Kottenhagen 1988 geeft ook aanwijzingen voor bronvermelding en titelbeschrijvingen, maar is in zijn opzet ruimer omdat het ook onderwerpkeuze en onderzoeksmethoden behandelt. Wij hebben uiteraard de in dat boekje aanbevolen richtlijnen in onze overwegingen betrokken.

waarom van de wetenschappelijke verantwoording in voetnoten, bronvermelding en bibliografie uiteen. Daarop volgen korte hoofdstukjes over literatuur, regelgeving en jurisprudentie. Hoewel in de 'juridische' volgorde wetgeving en jurisprudentie voorop staan, beginnen wij met de literatuur, omdat dat beter aansluit op het eerste hoofdstuk. Aan het eind geven wij enkele richtlijnen voor afkortingen en hebben wij een lijst gemaakt van veel voorkomende afkortingen.

Tot voorbeeld hebben wij *The Bluebook. A Uniform System of Citation* genomen, maar anders dan die Amerikaanse handleiding hebben wij ons, zoals gezegd, beperkt tot de meest voorkomende praktische problemen.² Deze leidraad is daardoor overzichtelijker en handzamer geworden, en geschikter om als het Nederlandse 'blauwboek' te worden gehanteerd. Benadrukt moet worden dat deze leidraad bedoeld is voor Nederlandstalige teksten, die in Nederland worden gepubliceerd. Voor publicaties in andere talen en/of in andere landen gelden veelal afwijkende gebruiken en richtlijnen.

Wat betreft de doelgroep denken wij vooral aan redacties van boeken en tijdschriften en aan de juridische auteurs zelf. Ook denken wij nadrukkelijk aan het wetenschappelijk onderwijs. Wij zouden het toejuichen als studenten reeds bij het schrijven van het eerste werkstuk vertrouwd zouden worden gemaakt met de beginselen van wetenschappelijke verantwoording en de redactie daarvan. Bij het schrijven, begeleiden en beoordelen van scripties zou deze leidraad onmisbaar moeten zijn.

Voor de goede orde: de richtlijnen worden door ons gepropageerd. Zij zijn geen wet. Volgt men deze richtlijnen echter, dan is men in elk geval volledig én consequent. Dat zijn toch de eerste eisen die men aan een wetenschappelijke verantwoording mag stellen. Wij staan overigens open voor kritiek, suggesties en aanbevelingen, die wij graag in een eventuele volgende druk zullen verwerken.

De auteurs van dit boekje vonden elkaar doordat G.A.I. Schuijt in het *Nederlands Juristenblad* zijn nood had geklaagd over de vaak voorkomende onvolledigheid en inconsistentie van voetnoten en bronverwijzingen in de juridische literatuur in Nederland.³ Een twintigtal auteurs, redacteuren en uitgevers gaf gehoor aan zijn oproep een commissie te vormen. De commissie ging weldra aan het werk, met dit boekje als resultaat. Dat de commissie in meerderheid bestaat uit redacteuren van tijdschriften en uitgevers van juridische boeken en tijdschriften en dat het door diverse uitgevers geza-

2. *The Bluebook* 1991; zie ook *The University of Chicago Manual* 1989.

3. Schuijt 1995.

menlijk wordt uitgegeven, geeft het vertrouwen dat de in dit boekje gepresenteerde richtlijnen brede ingang zullen vinden.

Ten slotte: de *voorbeelden* die wij gebruiken zijn soms gefingeerd.

Bij de vierde druk

Het is verheugend dat de *Leidraad* in een behoefte blijft voorzien. In de tweede en de derde druk en ook in deze nieuwe druk zijn reacties en suggesties van lezers en gebruikers verwerkt, verbeteringen aangebracht en is de tekst waar nodig geactualiseerd. De nieuwe drukken zijn niet verzorgd door de voltallige commissie, die tekende voor de eerste uitgave in 1997, maar door een kleine redactiecommissie, bestaande uit J.O. van Klinken, H. Konijnenbelt, G.A.I. Schuijt & C. Waaldijk. Voor deelonderwerpen kregen zij nuttige adviezen van B.J. Koops en J.G.L. van der Wees (internet), N. Hagemans (afkortingen) en K.J.M. Mortelmans (Europese Unie). De redactiecommissie is hen daarvoor bijzonder erkentelijk, maar blijft uiteraard verantwoordelijk voor de inhoud van dit boekje.

De commissie:

G.A.I. Schuijt, *voorzitter*

J.O. van Klinken, *secretaris*

M.H. Bastiaans

H.M.J. Bogaard

A.F.M. Brenninkmeijer

G. van Bussel

K. Frielink

H.R.W. Gokkel

N. Hagemans

A.J.J. van der Heiden

H. Konijnenbelt

W. Konijnenbelt

B.J. Koops

J.P. Loof

G.J.H.M. Mom

P.F. van Oosten de Boer

K. Peters

P. van Seters

M.Ph. van Sint Truiden

J. Sperling

C. Waaldijk

Adres:

mr. J.O. van Klinken, secretaris Commissie Leidraad
p.a. Kluwer Juridische Uitgaven
Postbus 23
7400 GA Deventer

E-mail: <leidraad@kluwer.nl>

INHOUDSOPGAVE

1	<i>Bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten</i>
1.1	Het waarom van bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten / 13
1.2	Zes verwijssystemen / 14
1.2.1	Verkort verwijzen in voetnoten / 15
1.2.2	Voluit verwijzen in voetnoten / 17
1.2.3	Verkort verwijzen in eindnoten / 18
1.2.4	Voluit verwijzen in eindnoten / 18
1.2.5	Verkort verwijzen in de hoofdtekst / 19
1.2.6	Voluit verwijzen in de hoofdtekst / 20
1.2.7	Voorkeur / 20
1.3	De vorm van de noten / 20
1.3.1	Algemeen / 20
1.3.2	Doornummeren of niet doornummeren? / 22
1.3.3	Plaats en weergave van nootnummers in de hoofdtekst / 23
1.4	Verwijzingen naar literatuur / 24
1.4.1	Volledige verwijzingen naar literatuur / 24
1.4.2	Verkorte verwijzingen naar literatuur / 24
1.5	Interne verwijzingen / 28
1.5.1	Tabellen, figuren e.d. / 28
1.5.2	Hoofdstuk en paragraaf / 29
1.5.3	Bijlage / 29
1.5.4	Artikelgewijs commentaar / 30
2	<i>De literatuurlijst</i>
2.1	De lijst / 31
2.2	De titelbeschrijving / 33
2.2.1	Boeken / 34
2.2.2	Oraties en dissertaties / 35
2.2.3	Verzamelbundels / 36
2.2.4	Feestbundels / 36

- 2.2.5 Bijdragen in boeken / 36
- 2.2.6 Preadviezen / 37
- 2.2.7 Artikelen in tijdschriften / 38
- 2.2.8 Boekbesprekingen / 40
- 2.2.9 Losbladige uitgaven / 42
- 2.2.10 Handboeken en bewerkingen / 42
- 2.2.11 Opnieuw uitgegeven klassiekers / 43
- 2.2.12 Vertaalde werken / 44
- 2.2.13 Verslagen van wetenschappelijke vergaderingen en interviews / 44
- 2.2.14 Berichten uit kranten en andere media / 45
- 2.2.15 Rapporten, scripties en niet gepubliceerde teksten / 45
- 2.2.16 Bronnen in vreemde talen / 46
- 2.2.17 Elektronische bronnen / 47

- 3 **Regelgeving en parlementaire stukken**
- 3.1 Wetten, besluiten en verdragen / 51
- 3.2 Vermelding van artikelnummers / 53
- 3.2.1 Verwijzingen voluit / 53
- 3.2.2 Verkorte verwijzingen / 54
- 3.3 Parlementaire stukken / 54
- 3.3.1 Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal / 54
- 3.3.2 Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal / 56
- 3.3.3 Handelingen / 57
- 3.4 De Europese Unie / 57
- 3.4.1 Aanduidingen en afkortingen / 58
- 3.4.2 Richtlijnen, verordeningen, beschikkingen en besluiten / 58
- 3.4.3 Overige stukken van de Europese Unie / 60
- Bijlage bij 3.4 / 62

- 4 **Jurisprudentie**
- 4.1 Vermelding van jurisprudentie in voetnoten / 65
- 4.2 Jurisprudentiebronnen / 65
- 4.3 De vorm van jurisprudentieverwijzing / 66
- 4.4 De jurisprudentielijst / 69

- 5 **Hoofdletters**

- 6 **Afkortingen**
- 6.1 Het gebruik van afkortingen / 75
- 6.2 Hoofdletters of kleine letters in afkortingen / 76
- 6.3 Gebruik van punten in afkortingen / 77

- 6.4 Mr of mr. – dr of dr.? / 78
- 6.5 Afkortingen van meervoudsvormen / 79
- 6.6 Lijst van veel voorkomende afkortingen en schrijfwijzen / 79
- 6.6.1 Algemene afkortingen / 79
- 6.6.2 Tijdschriften en andere publicatiebronnen / 88
- 6.6.3 Wetten, verdragen en andere regelingen / 94

Literatuur / 103

Trefwoordenregister / 105

1 Bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten

1.1 Het waarom van bronvermeldingen, noten en literatuurlijsten

Afgezien van korte opiniërende bijdragen en populair-wetenschappelijke vertogen, bestaat juridische literatuur veelal uit verslagen van wetenschappelijk onderzoek, handboeken, monografieën, studieboeken, artikelen, scripties en dergelijke. Door de bronvermeldingen, een lijst van onderzochte publicaties en eventueel een lijst van onderzochte jurisprudentie verantwoordt de auteur zijn onderzoek. De lezer kan verifiëren wat de schrijver beweert over rechtspraak, andere auteurs en andere bronnen. De lezer kan daarmee ook vaststellen of het onderzoek adequaat is geweest.

Voorts dienen bronvermeldingen ertoe de auteur te behoeden voor de beschuldiging van plagiaat. Wetenschappelijk onderzoek staat immers nooit op zichzelf. Men bouwt voort op wat anderen reeds hebben gedaan en geschreven. Wie dat echter doet zonder te vermelden dat (en waar) anderen dat reeds eerder hebben geschreven, pronkt met andermans veren. Auteursrechtelijk is citeren – ook letterlijk, maar binnen bepaalde grenzen – toegestaan *mits* met vermelding van de bron.

Bronvermeldingen dienen niet alleen de controleerbaarheid. Zij dienen ook de nieuwsgierige lezer die over het onderwerp meer wil weten en meer wil naslaan.

Die lezer moet het niet te moeilijk worden gemaakt. Hem moeten geen zoekplaatjes worden voorgeschoteld. Bronvermeldingen schrijft men niet alleen voor ingewijden, maar ook voor beginnende onderzoekers en onderzoekers die over twintig jaar of nog later de bronnen in de bibliotheek willen natrekken. Wat thans een in vakkringen bekende publicatie is (*Van der Pot/Donner, Hazewinkel-Suringa/Rommelink*), is dat straks misschien niet meer. Bovendien wil die lezer aan het jaartal kunnen zien welke editie is geraadpleegd. De bronvermelding dient dus volledig te zijn.

Het is daarom noodzakelijk dat in een wetenschappelijk werk van enige omvang:

- in de tekst, onder de tekst door middel van voetnoten of aan het eind van de tekst door middel van eindnoten, vermeld wordt wat de bron is van wat wordt gesteld;
- aan het eind van de tekst een overzicht wordt gegeven van de onderzochte rechtspraak, de onderzochte literatuur en eventueel de onderzochte andere bronnen, zoals kamerstukken en dergelijke.

Voetnoten en eindnoten kunnen ook nog twee andere doelen dienen:

- Men kan er mededelingen in doen die in de hoofdtekst het betoog zouden onderbreken, maar die de schrijver toch 'voor de goede orde' niet onvermeld wil laten. Bijvoorbeeld de mededeling waarom men een bepaald aspect buiten beschouwing heeft gelaten of dat een bepaalde auteur er een andere opvatting op nahoudt, die men wel kent maar niet bespreekt.
- Men kan tot gemak van de nieuwsgierige lezer extra informatie verschaffen. Meestal vermeldt men een arrest van de Hoge Raad met het jaar en het nummer in de *Nederlandse Jurisprudentie*. Extra informatie is: wie de annotator is, waar het arrest, al dan niet voorzien van annotaties van andere auteurs, elders is gepubliceerd. Hetzelfde geldt uiteraard voor literatuurverwijzingen.

In de Nederlandstalige juridische literatuur plegen beide soorten informatie in voet- of eindnoten te worden vervat.

Bronvermeldingen dienen dus de lezer. Zij verschaffen hem informatie. Een van onze uitgangspunten is het gemak van de lezer. Wees informatief, maar maak het niet nodeloos ingewikkeld. Vermijd verwijzingen die de lezer aan het zoeken zetten. Aanduidingen zoals *a.w.*, *o.c.*, *t.a.p.*, *l.c.*, *ibidem* en dergelijke zijn gebruikersonvriendelijk.

1.2 Zes verwijssystemen

Om te kunnen verwijzen zal men een verwijssysteem moeten kiezen. Dit brengt mee dat de auteur zich rekenschap moet geven van de aard van zijn tekst en aan de hand daarvan zijn keuze voor een verwijssysteem moet maken. Men moet bij het maken van deze keuze tussen verwijssystemen niet alleen letten op de leesbaarheid van hoofdtekst en de verwijzingen, maar ook op de hanteerbaarheid en toegankelijkheid van de publicatie als geheel.

Een auteur kan kiezen uit drie manieren om verwijzingen te plaatsen:

1. in *voetnoten* (onderaan de pagina, in de marge of op de tegenoverliggende pagina);
2. in *eindnoten* (aan het eind van de hoofdttekst);
3. in de *hoofdttekst* (in het zinsverband, tussen haakjes, of zonder haakjes maar in een andere letter).

Een auteur kan voorts, voorzover het gaat om *literatuurverwijzingen*, kiezen uit twee manieren om verwijzingen te formuleren:

Verkort:

Leijten 1994, p. 18.

Voluit:

J. Leijten, *De achterkant van het recht*, Amsterdam: Balans 1994, p. 18.

Samengenomen kunnen zes verwijssystemen worden onderscheiden. Het spreekt voor zichzelf dat een combinatie van deze zes verwijssystemen in één tekst voor zowel de lezer als de auteur onpraktisch is. Bovendien kan er, zoals gezegd, voor *literatuurverwijzingen* wel gekozen worden tussen verkorte en volledige vermeldingen, maar voor *jurisprudentie* en *officiële publicaties*, zoals wetten en kamerstukken, zijn verkorte verwijzingen veelal niet mogelijk.

1.2.1 Verkort verwijzen in voetnoten

Onder de hoofdttekst wordt in voetnoten verwezen naar een bron, die in verkorte vorm is weergegeven. In een literatuurlijst aan het eind van de publicatie zijn de volledige bibliografische gegevens opgenomen.

In de voetnoot:

1. Leijten 1994, p. 18.
2. Verkade 1990, p. 24

In de literatuurlijst:

Leijten 1994

J. Leijten, *De achterkant van het recht*, Amsterdam: Balans 1994.

Verkade 1990

D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatie vrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Dit systeem van verkort verwijzen is alleen mogelijk voor *literatuurverwijzingen*. Voor verwijzingen naar jurisprudentie, regelgeving en kamerstukken is meestal geen verkorte vorm voorhanden.

Voor alle langere teksten (meer dan vier bladzijden in gedrukte vorm) is deze verkorte verwijzing naar literatuur in de voetnoten aan te bevelen. Dit verwijssysteem verdient sterk de voorkeur, omdat het ruimte spaart en omdat het achter de hoofdtekst een handzaam overzicht biedt van door de auteur geraadpleegde literatuur. Zoals hierboven aangegeven, wordt daarmee ook de wetenschappelijke basis van de juridische tekst blootgelegd. Hanteert men deze verkorte verwijzingsvorm, dan kan men des te gemakkelijker verwijzingen als *a.w.*, *t.a.p.*, *o.c.*, *l.c.* en dergelijke vermijden. Men behoeft bij meermalen vermelde literatuur niet steeds de volledige bibliografische gegevens te vermelden en toch zet men de lezer niet onnodig aan het zoeken.

Gebruik in noten geen verwijzingen naar eerdere voetnoten waarin verkort wordt verwezen, maar herhaal gewoonweg de verkorte verwijzing.

Dus niet:

1. Verkade 1990, p. 26.
45. A.w., p. 30.

Maar:

1. Verkade 1990, p. 26.
45. Verkade 1990, p. 30.

Een uitzondering kan gemaakt worden voor de direct voorafgaande noot. Men kan daarnaar eventueel met behulp van het woordje 'idem' verwijzen. Men loopt dan echter het gevaar dat het woordje 'idem' in de lucht komt te hangen, als er in een latere versie een noot wordt tussengevoegd.

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken kunnen in dit systeem niet anders dan volledig zijn, tenzij men aan het eind van de publicatie naast de literatuurlijst een volledige jurisprudentielijst en een lijst van wetten en kamerstukken met de volledige vindplaatsen opneemt.

Ook als de naam van de auteur, een rapport of een rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, wordt dat gegeven in de noot herhaald.

In de tekst:

Volgens Ras valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad, dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust.¹

In de voetnoot:

1. Ras 1983, p. 188.

1.2.2 Voluit verwijzen in voetnoten

Bij het voluit verwijzen in voetnoten worden onderaan de pagina van de hoofdtekst in de voetnoten de verwijzingen volledig vermeld. Met 'volledig' wordt bedoeld op die bibliografische gegevens, die ook in een literatuurlijst behoren te worden vermeld. Zie daarvoor hoofdstuk 2.

Dit verwijssysteem verdient de voorkeur voor teksten van *hooguit vier bladzijden in gedrukte vorm* en met weinig bronnen waarnaar meermalen moet worden verwezen. Een volledige literatuurlijst aan het eind van de publicatie is in dit systeem niet nodig.

1. D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990, p. 14.

Indien men voor dit systeem kiest, kan men in latere voetnoten telkens verwijzen naar de eerste verwijzing naar een bepaalde bron. Zo'n *terugverwijzende noot* heeft de vorm van een verkorte verwijzing, maar de lezer moet niet te lang hoeven zoeken.

10. Verkade 1990, p. 16 (zie noot 1).

Als de noten niet worden doorgenummerd, dient men tevens het paginanummer te vermelden. Doornummeren verdient mede hierom aanbeveling.

10. Verkade 1990, p. 16 (zie noot 1 op p. 3).

Uit het gebruik van terugverwijzende noten volgt dat men dit verwijssysteem niet moet gebruiken in teksten langer dan vier pagina's in gedrukte vorm; dit om te voorkomen dat de lezer met nodeloos zoekwerk wordt opgezadeld. Gaat het om de direct voorafgaande noot, dan kan men daar eventueel met behulp van het woordje 'idem' naar verwijzen.

Al deze terugverwijzingen houden echter het risico in, dat zij in de lucht komen te hangen als er naderhand een of meer noten worden tussenge-

voegd. De noten moeten dan worden vernummerd en de kans bestaat dat men niet alle terugverwijzingen daaraan aanpast. Voor de aanpassingen bij dit vernummen bestaat in tekstverwerkingssystemen wel een oplossing, maar de ervaring leert dat niet iedere auteur daarin bedreven is. Beter is het dus om bij veel terugverwijzingen de in 1.2.1 beschreven verkorte vorm van verwijzen stelselmatig te hanteren. Dan kan er op dat punt niets mis gaan.

Ook hier geldt dat, als de naam van de auteur, een rapport of een rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, dat gegeven in de noot wordt herhaald.

Verwijzingen naar jurisprudentie, regelgeving en kamerstukken zijn in dit systeem uiteraard steeds volledig.

1.2.3 *Verkort verwijzen in eindnoten*

In dit systeem wordt in de hoofdtekst verwezen naar een eindnotenlijst, waarin verkorte verwijzingen worden opgenomen, zoals ten aanzien van voetnoten onder 1.2.1 is beschreven. Daarnaast wordt een literatuurlijst met de volledige bibliografische gegevens opgenomen.

Dit systeem wordt afgeraden. Het gebruik van dit systeem dwingt de lezer om drie verschillende bladzijden te raadplegen: de hoofdtekst, de eindnotenlijst en de literatuurlijst.

1.2.4 *Voluit verwijzen in eindnoten*

In dit verwijssysteem worden in eindnoten uitsluitend verwijzingen met de volledige bibliografische gegevens opgenomen, zoals ten aanzien van voetnoten onder 1.2.2 is beschreven.

Dit verwijssysteem dwingt de lezer steeds twee verschillende bladzijden te raadplegen: de hoofdtekst en de eindnoten na de tekst. Het eindnotensysteem is daarom alleen hanteerbaar bij korte teksten (*hooguit vier bladzijden in gedrukte vorm*). Voor langere artikelen kan men dit verwijssysteem beter niet gebruiken en voor boeken zeker niet.

Ook als de naam van de auteur, het rapport of de rechterlijke instantie reeds in het zinsverband van de hoofdtekst wordt genoemd, wordt die in de noot herhaald.

1.2.5 Verkort verwijzen in de hoofdtekst

In plaats van in voet- of eindnoten worden in dit systeem in de hoofdtekst zelf verkorte verwijzingen opgenomen. De verwijzingen worden verklaard in de literatuurlijst die is opgenomen na de hoofdtekst. Dit systeem, dat in de Verenigde Staten en ook elders in de wereld in sociaal-wetenschappelijke literatuur gangbaar is, treft men in de Nederlandstalige juridische literatuur zelden aan. Voetnoten kunnen in dit systeem gebruikt worden voor nadere *inhoudelijke* mededelingen en toevoegingen. Dit verwijfssysteem kan men gebruiken indien er slechts een paar verwijzingen per pagina in de hoofdtekst worden opgenomen.

(...) aan te nemen valt dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust (Ras 1983, p. 188). Na selectie zal (...)

Een variant op dit verwijfssysteem is dat de auteursnaam deel uitmaakt van de lopende tekst.

Volgens Ras valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust (Ras 1983, p. 188).

Of nog korter:

Volgens Ras (1983, p. 188) valt aan te nemen dat de mededeling van de Hoge Raad dat er geen toename is van lichtvaardige beroepen, niet louter op hoffelijkheid berust.

In dit systeem moet uiteraard aan het eind van de publicatie een literatuurlijst met de volledige bibliografische gegevens worden opgenomen. Dit systeem bevordert de leesbaarheid niet.

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken dienen ook in dit systeem steeds volledig te zijn, tenzij men aan het eind van de publicatie naast de literatuurlijst een volledige jurisprudentielijst en een lijst van wetten en kamerstukken met de volledige vindplaatsen opneemt. Omdat in juridische teksten juist vaak naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken verwezen wordt, is dit systeem voor deze teksten niet aan te bevelen, omdat de tekst voortdurend onderbroken moet worden met soms lange verwijzingen.

1.2.6 *Voluit verwijzen in de hoofdtekst*

Het plaatsen van onverkorte verwijzingen in de hoofdtekst levert in versterkte mate de bezwaren op als hiervoor genoemd voor verkort verwijzen in de hoofdtekst: de leesbaarheid neemt af. Dit verwijssysteem is daarom alleen geschikt indien er slechts een paar verwijzingen per pagina zijn. Gebruik dit verwijssysteem uitsluitend in teksten van beperkte omvang. Teneinde de leesbaarheid niet al te zeer te schaden, verdient het in elk geval aanbeveling de verwijzing zo te construeren dat de zin ermee eindigt.

Volgens Nieuwenhuis is de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw zeer sterk toegenomen (J.H. Nieuwenhuis, *Confrontatie en compromis. Recht, retoriek en burgerlijke moraal*, Deventer: Kluwer 1992, p. 7).

Verwijzingen naar jurisprudentie, wetten en kamerstukken zijn in dit systeem uiteraard steeds volledig.

1.2.7 *Voorkeur*

In elk geval voor langere teksten (boeken, scripties, langere artikelen in boeken en tijdschriften) verdient het onder 1.2.1 beschreven systeem de voorkeur: verkort verwijzen in voetnoten en aan het eind van de publicatie een literatuurlijst opnemen met de volledige bibliografische gegevens. De voordelen daarvan zijn dat de lezer de voetnoten kan lezen zonder steeds een aantal pagina's verder te hoeven zoeken. De voetnoten zijn kort. Het verwijzen naar voorgaande voetnoten blijft achterwege. De auteur wordt min of meer gedwongen aan het eind van de publicatie een bibliografische verantwoording af te leggen.

1.3 *De vorm van de noten*

1.3.1 *Algemeen*

Elke noot begint met een hoofdletter en eindigt met een punt. Een noot kan uit meer dan één zin bestaan, zelfs uit meer dan één alinea, maar wordt toch zo kort mogelijk gehouden.

In een noot betekent een verwijzing *zonder* inleidend woord, dat de bewering in de hoofdtekst ontleend is aan de genoemde bron.

In de tekst:

Volgens Nieuwenhuis is de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw zeer sterk toegenomen.⁵

In de noot:

5. Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Niet:

5. Zie Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Als de noot geen bronvermelding is van een stelling in de hoofdtekst, kan men als *inleidende woorden* 'aldus', 'aldus ook', 'zie ook', 'vgl.' en 'anders' gebruiken.

'Aldus ook' gebruikt men, als de bewering al gedragen wordt door in de hoofdtekst opgenomen argumentatie.

In de tekst:

De invloed van het ongeschreven recht is in deze eeuw zeer sterk toegenomen.⁵

In de noot:

5. Aldus ook Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Zie ook' gebruikt men, indien verwezen wordt naar een bron die de hoofdtekst niet onderbouwt, maar wel iets dergelijks over het onderwerp zegt.

In de tekst:

Het gaat hier dus om de vraag of de invloed van het ongeschreven recht in deze eeuw sterk is toegenomen.⁵

In de noot:

5. Zie ook Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Vgl.' gebruikt men in hetzelfde geval als het voorgaande, maar nu zegt de bron iets dergelijks over een *ander* onderwerp.

In de tekst:

Een nader onderzoek naar de invloed van het ongeschreven recht in het staats- en bestuursrecht zou interessante resultaten kunnen opleveren.⁵

In de noot:

5. Vgl. Nieuwenhuis 1992, p. 7.

'Anders:' gebruikt men als de bron iets zegt dat het tegenovergestelde is van wat de hoofdtekst zegt.

In de tekst:

De invloed van het ongeschreven recht acht ik niet groot.⁵

In de noot:

5. Anders: Nieuwenhuis 1992, p. 7.

Het gebruik van de afkorting 'cf.' kan verwarring wekken en wordt daarom afgeraden. Het kan duiden op 'confer' (= vergelijk), maar ook op 'conform' (= overeenkomstig).

Gebruik voor de pagina-aanduiding uitsluitend 'p.'; dus niet: 'pp.' of 'blz.' Ook afkortingen zoals *a.w.*, *t.a.p.*, *o.c.*, *l.c.*, evenals aanduidingen zoals *e.v.* en *p. 5f* worden afgeraden.

Voor het gebruik van afkortingen wordt verder verwezen naar hoofdstuk 6.

In bibliografische gegevens van artikelen in boeken en tijdschriften behoort men de begin- en eindpagina te vermelden. Zie daarover hoofdstuk 2. In een noot verwijst men echter naar het *exacte* paginanummer, tenzij de verwijzing algemeen van aard is:

1. B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 659.
2. Andere literatuur over dit onderwerp: B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekkoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 654-666.

1.3.2 *Doornummeren of niet doornummeren?*

Eindnoten moeten altijd worden doorgenummerd. In korte artikelen kan men de voetnoten het beste doornummeren. In langere teksten, zoals boeken, kan men ook op elke bladzijde of in elk hoofdstuk opnieuw met noot 1 beginnen. Pleeg daarover overleg met de uitgever. In losbladige uitgaven nummert men de voetnoten per pagina om bij in te voegen of te verwijderen tekst problemen met de doornummeringen te vermijden.

1.3.3 *Plaats en weergave van nootnummers in de hoofdtekst*

Als een noot betrekking heeft op een alinea, op een of meer zinnen of op een bij- of hoofdzin, dan wordt het nootnummer geplaatst achter het laatste leesteken daarvan. Het nootnummer komt bij voorkeur aan het eind van een zin te staan, *na de punt*. Alleen als een noot uitsluitend betrekking heeft op een of enkele woorden, wordt het nootnummer onmiddellijk na het desbetreffende woord geplaatst, maar altijd na een eventuele interpunctie ter plekke.

Een noot heeft hooguit betrekking op één alinea, tenzij in de noot wordt aangegeven dat een verwijzing op een groter deel van de hoofdtekst betrekking heeft.

Een nootcijfer in de hoofdtekst wordt 'superieur' (hoger, 'superscript') gezet; er komt geen haakje achter.

Dus niet:

(...) om discussies over eventuele verwijtbaarheid bij de fabrikant te ecarteren 15). In het (...)

Maar:

(...) om discussies over eventuele verwijtbaarheid bij de fabrikant te ecarteren.¹⁵ In het (...)

Plaats in de hoofdtekst nergens meer dan één nootnummer tegelijk. In die ene noot kunt u zo nodig verwijzen naar verschillende bronnen.

Dus niet:

Hetzelfde wordt verdedigd door Leijten en Nieuwenhuis.^{14,15}

14. Leijten 1994, p. 31; Nieuwenhuis 1992, p. 7.

15. Zie ook Van Maanen 1995, p. 47.

Maar:

Hetzelfde wordt verdedigd door Leijten en Nieuwenhuis.¹⁴

14. Leijten 1994, p. 31; Nieuwenhuis 1992, p. 7; zie ook Van Maanen 1995, p. 47.

Gebruik ook nooit hetzelfde nootnummer tweemaal, maar gebruik op de tweede plek een nieuw nootnummer, en herhaal de verkorte verwijzing uit de eerdere noot of verwijs naar die eerdere noot met behulp van een verkorte verwijzing.

1.4 Verwijzingen naar literatuur

De hierna volgende subparagrafen betreffen uitsluitend literatuurverwijzingen. Voor verwijzingen naar wetten en andere regelgeving, kamerstukken, jurisprudentie en dergelijke, zie respectievelijk hoofdstuk 3 en 4.

Voor de overzichtelijkheid is hier in de voorbeelden gekozen voor verwijzingen in voetnoten, waarvan het systeem is beschreven in 1.2.1 en 1.2.2. De beschreven vormen kunnen in beginsel ook in eindnoten of in de hoofdtekst worden toegepast als men rekening houdt met de daaraan verbonden voorwaarden (zie 1.2.3-1.2.7).

1.4.1 *Volledige verwijzingen naar literatuur*

Kiest men voor het systeem van voluit verwijzen in voet- of eindnoten of in de hoofdtekst, dan dienen de bibliografische gegevens vermeld te worden conform de regels in hoofdstuk 2 van deze *Leidraad*. Daarbij wordt weer naar het exacte paginanummer verwezen, tenzij de verwijzing algemeen van aard is. Betreft die verwijzing van algemene aard een artikel in een boek of tijdschrift, dan vermeldt men begin- en eindpagina.

1. B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 659.
2. Andere literatuur over dit onderwerp: B.P. Vermeulen, 'Artikel 6', in: P.W.C. Akkermans & A.K. Koekoek (red.), *De Grondwet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 654-666.

1.4.2 *Verkorte verwijzingen naar literatuur*

Bij het verkort verwijzen naar literatuur worden de achternaam van de auteur en het jaar van publicatie vermeld, gevolgd door een komma en het paginanummer of de paginanummers. De lezer kan zich onmiddellijk een oordeel vormen over de bron en hoe recent de publicatie is. Voor de volledige bibliografische gegevens kan hij aan het eind van de publicatie terecht in de literatuurlijst. Hetzelfde geldt voor artikelen uit tijdschriften: vermeld alleen het jaar van uitgave van het desbetreffende nummer en de pagina('s), niet de naam van het tijdschrift.

1. Wessels 1988, p. 55.

Ook hier verwijst men in de voetnoot naar het exacte paginanummer, tenzij de verwijzing algemeen van aard is. In dat geval vermeldt men slechts het

jaartal. De overige bibliografische gegevens vermeldt men in de literatuurlijst.

1. Van Wijk 1993, p. 44; Vermeulen 1992, p. 660.
2. Andere literatuur over dit onderwerp: Van Wijk 1993; Vermeulen 1992.

Gebruik in een verkorte verwijzing naar een *bijdrage in een bundel* nooit de naam van de redacteur of de titel van die bundel, maar alleen de naam van de geciteerde auteur, het jaar van de uitgave en de pagina('s).

1. Jessurun d'Oliveira 1970, p. 234.

Niet:

1. Pitlo-bundel, p. 234.

Een *medeauteur* wordt voorafgegaan door het teken '&' of eventueel het woordje 'en' (*niet* door een liggende of schuine streep; een liggende streep duidt op de naam van een gehuwde auteur, en soms op een dubbele naam; een schuine streep 'Duitse komma', 'slash') duidt op een bewerker, zie daarover verderop).

1. Spoor & Verkade 1993, p. 37.

Of:

1. Spoor en Verkade 1993, p. 37.

De voorkeur gaat uit naar '&'. Kies voor het een of het ander, maar blijf bij een eenmaal gemaakte keuze.

Bij meer dan één auteur is het zaak de volgorde aan te houden die men in de alfabetische literatuurlijst hanteert. Bij

1. Spoor & Verkade 1993.

dient de lezer het werk onder 'Spoor & Verkade' aan te treffen, niet onder 'Verkade & Spoor'. Volg de volgorde van het titelblad.

Bij *meer dan drie* auteurs (of bewerkers) wordt alleen de eerste auteur genoemd, met de toevoeging 'e.a.':

1. Van Eemeren e.a. 1991, p. 22.

Bewerkers worden voorafgegaan door een schuine streep zonder spaties ervoor en erna. Dit ter onderscheiding van een dubbele naam of de naam van een gehuwde vrouw:

1. *Hazewinkel-Suringa 1964, p. 84.*

De bewerking van dit bekende handboek strafrecht door J. Remmelink wordt weergegeven als:

1. *Hazewinkel-Suringa/Remmelink 1996, p. 85.*

In verkorte verwijzingen worden *voorletters* alleen toegevoegd (vóór de achternaam!) als dat nodig is ter vermindering van een mogelijk misverstand:

1. *J.M. Polak 1993, p. 45.*
2. *Van Eemeren e.a. 1991, p. 22.*
3. *H.C.G.L. Polak 1993, p. 16.*

Indien van één auteur verschillende publicaties uit één jaar worden aangehaald, voegt men achter het jaartal een letter toe:

1. *Slagter 1986a, p. 23.*
2. *Slagter 1986b, p. 112.*

Deze vermeldingen dienen te corresponderen met de vermelding in de literatuurlijst.

De toevoeging '(red.)' kan *in de verkorte noot* achterwege blijven.

Auteurloze publicaties vermeldt men met titel (*cursief*), jaartal en de desbetreffende pagina.

Verkort aanhalen van officiële publicaties (als auteurloze literatuur) is vrijwel alleen mogelijk bij nota's, rapporten en adviezen die een handzame naam hebben:

1. *Vrije nieuwsgaring 1975, p. 64.*

Verdere bibliografische gegevens moeten in de literatuurlijst onder *Vrije nieuwsgaring* gevonden worden.

Losbladige uitgaven en veelgebruikte handboeken geven zelf veelal een 'aanbevolen citeertitel', die vaak (nog) afwijkt van de in deze *Leidraad* gege-

ven regels. Sluit in beginsel aan bij de aanbevolen citeerwijze, maar vermeld wel eerst de naam van de auteur (uitgezonderd documentaire werken zoals *Fiscale Encyclopedie De Vakstudie* en de *Editie Cremers*), gebruik voor bewerkers steeds een schuine streep en vermeld bij niet-losbladige handboeken wel steeds het jaar van verschijnen:

1. Jansen (*Onrechtmatige daad I*), art. 162, aant. 5.
2. Bouman (*Onrechtmatige daad III*), aant. 5.
3. *Cremers Arbeidsrecht*, art. 13 WOR.
4. Asser/Schut/Hijma 1994, p. 100.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: Asser-Schut-Hijma.)

5. Asser/Hartkamp 1994 (4-III), p. 100.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: Asser-Hartkamp III.)

6. Pitlo/Croes e.a. 1995, p. 50.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: Pitlo/Croes e.a.)

7. Huijgen 1990 (*T&C BW*), art. 1 Boek 3, aant. 1.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: *T&C* (Huijgen), aant. 1 bij art. 1 Boek 3.)

8. Cleiren & Nijboer 1994 (*T&C Sr*), art. 1 Sr, aant. 1.

(Dus anders dan in het boek zelf aanbevolen: *T&C Sr* (Cleiren/Nijboer), aant. 1 bij art. 1 Sr.)

In de literatuurlijst vermeldt men weer onder respectievelijk Jansen (*Onrechtmatige daad I*), Bouman (*Onrechtmatige daad III*), *Cremers Arbeidsrecht*, Asser/Schut/Hijma 1994, Asser/Hartkamp 1994 (4-III), Pitlo/Croes e.a. 1995, Huijgen 1990, Cleiren & Nijboer 1994 de volledige bibliografische gegevens. Zie daarover het volgende hoofdstuk.

Bij een verwijzing naar een *vertaling* van een bepaald werk kan het dienstig zijn het jaartal van het oorspronkelijke geschrift tussen haakjes te vermelden:

1. Mill (1859) 1978, p. 50.

In de literatuurlijst vermeldt men dan de oorspronkelijke titel en die van de gebruikte vertaling, met de overige bibliografische gegevens daarvan.

Degenen die het systeem van deze verkorte verwijzingen bezwaarlijk vinden, kunnen desgewenst aan de verkorte verwijzing naar de auteur en het jaartal een verkorte cursieve verwijzing naar de titel van de publicatie toevoegen:

1. Wessels 1988 (*Beoordelingsvrijheid*), p. 89.

Pleeg hierover echter overleg met de uitgever of met de eindredacteur van het tijdschrift of de bundel waarin de publicatie zal verschijnen.

1.5 Interne verwijzingen

Interne verwijzingen zijn verwijzingen naar andere onderdelen van dezelfde publicatie. Het gaat dan bijvoorbeeld om een tabel, figuur of paragraaf. De verwijzing staat doorgaans in de hoofdtekst.

Vermijd zoveel mogelijk verwijzing naar pagina's, ten eerste omdat het paginacijfer in de uiteindelijke publicatie in het kopijstadium meestal niet is te voorspellen, ten tweede omdat de paginaverwijzing bij eventuele herpublicatie, elektronisch of anderszins, niet meer opgaat. Verwijs daarvoor in de plaats naar hoofdstuk, paragraaf of ander genummerd onderdeel volgens de onderstaande aanwijzingen.

1.5.1 Tabellen, figuren e.d.

Nummer ze doorlopend, tabellen en figuren afzonderlijk; in tijdschriftartikelen en bundelbijdragen per artikel c.q. bijdrage, in boeken per hoofdstuk met een gelede nummering (bijvoorbeeld: 'tabel 5.1' is de eerste tabel van hoofdstuk 5). Geef tabellen een opschrift en figuren een onderschrift dat bestaat uit type-aanduiding, nummer en titel; plaats een eventuele bronvermelding op een afzonderlijke regel. Verwijs ernaar met type-aanduiding en nummer; bij gelede nummers wordt, ook binnen hetzelfde hoofdstuk, met het volledige nummer verwezen. Vermijd verwijzingen in de trant van 'zie de onderstaande tabel' of 'zie de afbeelding op de volgende pagina'.

Verwijzing in de tekst:

De resultaten van dit onderzoek worden weergegeven in tabel 3.1.

Opschrift van de tabel waarnaar is verwezen:

Tabel 3.1. Resultaten van een vergelijkend onderzoek naar strafmaten bij tien rechtbanken

(Bron: Van der Bunt 1998)

1.5.2 Hoofdstuk en paragraaf

Als hoofdstukken en paragrafen, zoals in deze *Leidraad*, samenhangend zijn genummerd met gelede nummers, is het verwijssysteem eenvoudig. In dit systeem zijn de hoofdstukken enkelvoudig genummerd (hoofdstuk 1, hoofdstuk 2 enz.) en de paragrafen hebben een samengesteld nummer waarin het hogere niveau terugkeert (paragraaf 1.1, paragraaf 1.2 enz.; subparagrafen: paragraaf 1.1.1 enz.). In tijdschriftartikelen e.d. ontbreekt het hoofdstukniveau en hebben de paragrafen op het hoogste niveau een enkelvoudige nummering. Verwijzingen naar gelede nummers behoeven geen nadere aanduiding (een geled nummer betreft een paragraaf tenzij er een andere aanduiding zoals 'tabel' voorstaat), verwijzingen naar enkelvoudige nummers wel. Ook een verwijzing naar een paragraaf binnen hetzelfde hoofdstuk bevat het volledige, samengestelde nummer.

Zie hoofdstuk 3.

Zie paragraaf 5.

Zie 5.2.

1.5.3 Bijlage

De nummering en verwijzing naar bijlagen is overeenkomstig het systeem van hoofdstukken en paragrafen, met dien verstande dat zowel het opschrift als de verwijzing altijd worden voorzien van de aanduiding 'bijlage'. Als een bijlage is ingedeeld in paragrafen geldt dit als een zelfstandige indeling die niet aan het bijlagennummer is gekoppeld. Daarom moet verwijzing naar dergelijke paragrafen altijd worden voorafgegaan door een aanduiding van de bijlage. Gelede nummering van bijlagen wordt alleen toegepast als er veel bijlagen zijn die bijvoorbeeld per thema of per bron worden gegroepeerd; elk samengesteld nummer betreft dan toch een aparte bijlage binnen zo'n groep.

Zie bijlage 3.

Zie bijlage 4.2, paragraaf 3.

1.5.4 *Artikelgewijs commentaar*

Doorgaans is elk stuk commentaar gewijd aan een artikel van een bepaalde wet en verdeeld in aantekeningen. Een verwijzing naar een andere aantekening op hetzelfde artikel omvat alleen de aanduiding 'aant.' met nummer. Een verwijzing naar een aantekening op een ander artikel van dezelfde wet omvat de combinatie van artikel- en aantekeningverwijzing. Een verwijzing naar een aantekening op een artikel van een andere dan de onderhavige wet omvat informatie over artikel, wet en aantekeningnummer. Is het commentaar niet in genummerde aantekeningen verdeeld, dan verwijst men naar 'het commentaar op art. ...'. Is het bedoelde commentaar opgenomen in een andere uitgave (eventueel wel in dezelfde serie), dan betreft het in feite niet een interne maar een literatuurverwijzing en moet hij worden aangevuld met een verkorte of volledige bronvermelding.

Verwijzing binnen het commentaar op hetzelfde artikel:

Zie aant. 12.

Verwijzing naar het commentaar op een ander artikel van dezelfde wet:

Zie art. 3, aant. 12.

Verwijzing naar het volledige of onverdeelde commentaar op een ander artikel van dezelfde wet:

Zie het commentaar op art. 3.

Verwijzing naar het commentaar op een artikel van een andere wet, binnen dezelfde uitgave:

Zie art. 3 WAO, aant. 12.

2 De literatuurlijst

2.1 De lijst

De literatuurlijst met volledige bibliografische gegevens aan het eind van een boek of van een artikel is niet alleen een noodzakelijk gevolg van het verkort verwijzen in de voetnoten. Een literatuurlijst geeft ook – bij een artikel vaak in één oogopslag – een overzicht van de onderzochte literatuur. In dat opzicht is de literatuurlijst tevens een vorm van wetenschappelijke verantwoording. Voorts verschaft de literatuurlijst aan de lezer die zich verder in het onderwerp wil verdiepen, een schat aan bibliografische informatie.

In de Nederlandse juridische tijdschriften is het (nog) niet zo gangbaar om aan het eind van een artikel de ‘references’ te vermelden. Toch zal men daartoe moeten overgaan, als men naar het door ons aanbevolen stelsel van verkort verwijzen overstapt. Wij vinden die consequentie een welkom neveneffect.

In *een boek* wordt de literatuurlijst achterin opgenomen.⁴ Echter, als een boek uit bijdragen van verschillende auteurs bestaat, wordt elke bijdrage onmiddellijk door een eigen literatuurlijst gevolgd, net als in een tijdschrift.

Geef steeds aan of het gaat om een lijst van aangehaalde, geraadpleegde of aanbevolen literatuur.

Laat de lemmata in een literatuurlijst beginnen met de verkorte verwijzing, om het vinden te vergemakkelijken. Bijvoorbeeld als volgt:

Van Dijk & Van Hoof 1990

P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

4. Na de literatuurlijst volgen eventueel nog registers: achtereenvolgens regelgeving, rechtspraak, personen en trefwoorden.

Duk 1988

W. Duk, 'Beoordelingsvrijheid en beleidsvrijheid', *RMThemis* 1988, p. 156/169.

De Meij 1996a

J.M. de Meij, *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief*, Amsterdam: Cramwinckel 1996.

De Meij 1996b

J.M. de Meij, *Inleiding tot het staats- en bestuursrecht*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1996.

Mulder 1993

L. Mulder, *Minderheden als nieuwe bevolkingsgroep. De verwezenlijking van gelijkheid en verscheidenheid* (diss. Amsterdam UvA), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

Men kan de lijst door het tekstverwerkingssysteem op alfabet laten sorteren. Let er echter op dat voorvoegsels zoals 'Van', 'Van der' en 'De' automatisch worden meegesorteerd; 'Van Dijk' moet dus handmatig onder de D worden geplaatst.

Het plaatsen van de initialen van de voornaam en de voorvoegsels *achter* de achternaam voorkomt dit euvel van digitaal sorteren, maar is toch minder fraai en verdient daarom geen aanbeveling.

Auteurloze werken, zoals rapporten en adviezen, worden gewoon in de alfabetische rangschikking opgenomen:

Vrije nieuwsgaring 1975

Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

Regelgeving, jurisprudentie en andere kamerstukken dan beleidsnota's, -rapporten en -adviezen horen *niet* in de literatuurlijst thuis.

De literatuurlijst moet volledig, alfabetisch en niet onderverdeeld zijn.

In sommige boeken ziet men voorin een lijst van verkort aangehaalde literatuur. Dat is met de in het vorige hoofdstuk aanbevolen verkorte citeerwijze overbodig. Men kan volstaan met één complete literatuurlijst.

2.2 De titelbeschrijving

Gebruik voor de titelbeschrijving de titel van het titelblad of de titel van het artikel. Breng daar niet eigenmachtig wijzigingen in aan, behalve in het gebruik van hoofdletters, het afkorten van voornamen tot voorletters en het weglaten van titulatuur. Doe alsof de titel uit een of twee zinnen bestaat en beperk het gebruik van hoofdletters tot de gevallen waarin dat taalkundig voorgeschreven is, ook al heeft de auteur elk woord in zijn titel een hoofdletter gegeven. Subtitels behoren tot de titel. Zij worden door een punt gescheiden van de hoofdtitel en beginnen met een hoofdletter.

J.M. de Meij, *Uitingsvrijheid. De vrije informatiestroom in grondwettelijk perspectief*, Amsterdam: Cramwinckel 1996.

D. Hazewinkel-Suringa, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1964.

Het is echter gebruikelijk dat in Engelse titels de werkwoorden, substantieven, bijwoorden en adjectieven met hoofdletters geschreven worden, ook als zij in een Nederlandstalige publicatie voorkomen.

De titels van boeken, inclusief de subtitel, worden *cursief* gezet, *zonder aanhalingstekens*. Titels van bijdragen in boeken en artikelen in tijdschriften worden juist niet cursief geschreven. Zij worden herkend doordat zij *tussen (enkele) aanhalingstekens* worden geplaatst. Daarbij wordt de titel van het boek of de titel van het tijdschrift wel cursief geschreven. Zie hierover de hierna volgende paragrafen. De titelbeschrijving eindigt met een punt.

Tussen haakjes kan men desgewenst aanvullende informatie geven, en wel als volgt:

- na de auteursvermelding: hoedanigheid van de 'auteur(s)' of medewerking van een andere auteur, zoals: (met medewerking van ...), (met voorwoord/inleiding van ...) (zie ook 2.2.3);
- na de titel: serienaam en -nummer indien van belang, bijvoorbeeld: (Fiscale Encyclopie De Vakstudie deel 2) (zie ook 2.2.2, 2.2.4 en 2.2.8);
- aan het slot, na het jaartal: gegevens over de uitgave zoals: (ongepubliceerd), (beperkte oplage), (inzage: Koninklijke Bibliotheek, Den Haag) (zie ook 2.2.8 en 2.2.9).

Buiten de gegeven voorbeelden worden toevoegingen afgeraden.

2.2.1 *Boeken*

Bij een boek worden vermeld: naam van de auteur(s), titel en subtitel, plaats van uitgave, uitgever en jaar van uitgave. De gewoonte in veel Nederlandse juridische literatuur om slechts de plaats van uitgave te vermelden en niet de naam van de uitgever is gebruikersonvriendelijk en niet informatief.

Zijn er meer uitgevers (en plaatsen van uitgave), dan hoeft slechts de eerste genoemd te worden, tenzij een der uitgevers in Nederland gevestigd is. Vermeld dan alleen de Nederlandse plaats en de Nederlandse uitgever. Hetzelfde geldt voor uitgevers die in verschillende steden en/of landen gevestigd zijn.

Niet vermeld worden:

- titels van auteurs (prof., mr., dr. enz.);
- de rechtsvorm van een uitgeverij;
- de initialen van de uitgever, tenzij dat voor het onderscheid nodig is (bijv. H.D. Tjeenk Willink en W.E.J. Tjeenk Willink);
- de druk (het jaartal impliceert een opgave van de druk).

De volgorde is consequent:

- voorletters auteur, achternaam auteur, gevolgd door een komma;
- titel, begonnen met een hoofdletter (gevolgd door een punt en de subtitel, die op zijn beurt weer met een hoofdletter begint), gevolgd door een komma;
- eventueel, tussen haakjes: serienaam en nummer (overbodig indien serienaam en -nummer deel uitmaken van de titel, zie 2.2.10);
- plaatsnaam, gevolgd door een dubbele punt;
- naam van de uitgever;
- jaartal;
- punt.

Boon 1993

P.J. Boon, *Zonder voorafgaand verlof. De vrijheid van meningsuiting in het Nederlandse recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

Van Dijk & Van Hoof 1990

P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1990.

Barents 2003

R. Barents (red.), *Aanmeldingsvoorschriften in het vrije goederenverkeer* (serie EU-wetgeving, rechtspraak en documentatie, deel 16), Deventer: Kluwer 2003.

De consequente volgorde van 'Plaats: Uitgever' sluit aan bij het gebruik in onder meer Amerikaanse literatuur. Deze volgorde is belangrijk omdat buitenlanders anders niet kunnen lezen of 'Kluwer' dan wel 'Deventer' de uitgever is.

Indien plaats of jaar van uitgave onbekend is: z.p. respectievelijk z.j.

Als er meer dan drie auteurs zijn, vermeldt men alleen de eerste onder toevoeging van 'e.a.'.

Akkermans e.a. 1985

P.W.C. Akkermans e.a., *De overheid op afstand. Commentaren op het voorontwerp-Mediawet*, Hilversum: VPRO 1985.

Bij boeken zonder auteur wordt zoveel mogelijk het titelblad gevolgd.

Vrije nieuwsgaring 1975

Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

2.2.2 Oraties en dissertaties

Tussen haakjes – direct na de titel zonder komma of ander leesteken – vermeldt men de aanduidingen oratie en dissertatie (diss.) met de plaats van de desbetreffende universiteit. Bij Amsterdam wordt UvA of VU toegevoegd.

Verkade 1990

D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Wopereis 1996

L.W.M. Wopereis, *De grondslagen en grenzen van overheidsvoorzichting* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Sdu 1996.

2.2.3 *Verzamelbundels*

Bij verzamelbundels worden de redacteuren vermeld indien die als zodanig op het titelblad staan genoemd. Men vermeldt dan '(red.)'. Indien alleen auteurs op het titelblad voorkomen, worden zij vermeld, *tenzij* het er meer dan drie zijn. In dat geval vermeldt men slechts de eerste, met de toevoeging 'e.a.'. Dat geldt ook voor het geval er meer dan drie redacteuren zijn. Dan voegt men toe: 'e.a. (red.)'.

Burkens & Kummeling 1993

M.C. Burkens & H.R.B.M. Kummeling (red.), *EG en grondrechten. Gevolgen van de Europese integratie voor de nationale grondrechtenbescherming*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.

Korthals Altes e.a. 1992

W.F. Korthals Altes e.a. (red.), *Information Law towards the 21st Century*, Deventer: Kluwer Law and Taxation 1992.

2.2.4 *Feestbundels*

Bij feestbundels kan men tussen haakjes – direct na de titel en zonder komma of ander leesteken – vermelden ter ere van wie of ter gelegenheid waarvan de bundel is uitgegeven:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970

J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Alkema e.a. 1975

E.A. Alkema e.a., *Vrijheid en recht* ('s Jacob-bundel), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1975.

Koekkoek, Konijnenbelt & Crijs 1982

A.K. Koekkoek, W. Konijnenbelt & F.C.L.M. Crijs (red.), *Grondrechten. Commentaar op hoofdstuk 1 van de herziene Grondwet* (Jeukens-bundel), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1982.

2.2.5 *Bijdragen in boeken*

Een bijdrage in een boek wordt tussen (enkele) aanhalingstekens geplaatst – de aanhalingstekens om en om: '...'. Ter onderscheiding van een artikel in

een tijdschrift wordt bij een artikel *in een boek* na de titel van het artikel het woordje 'in:' gebruikt. Daarachter volgen de volledige bibliografische gegevens van het boek, alsmede de begin- en eindpagina van het artikel:

Jessurun d'Oliveira 1970

H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970, p. 233-260.

Komt één bundel verscheidene malen op deze wijze in de literatuurlijst voor, dan kan men volstaan met eenmaal de volledige bibliografische gegevens van de bundel te vermelden en kan men bij de onderscheiden auteurs de verkorte verwijzingsvorm daarnaar gebruiken:

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970

J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Jessurun d'Oliveira 1970

H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970, p. 233-260.

De lezer zal dan verder onder 'Ankum' naar de volledige bibliografische gegevens dienen te zoeken.

2.2.6 *Preadviezen*

Veel juridische genootschappen publiceren jaarlijks een preadvies voor de algemene vergadering. Om praktische redenen worden, als er meer preadviseurs zijn, de preadviezen gewoonlijk in één publicatie opgenomen. Het is dan wenselijk aan te geven waar het preadvies van de ene preadviseur eindigt en het volgende begint.

De titelbeschrijving volgt de regels voor bijdragen in boeken (zie 2.2.5):

Koers 1998

A.W. Koers, 'Internet in kort bestek', in: *Recht en Internet* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging 1998-I), Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 1-30.

Corstens 1998

G.J.M. Corstens, 'Internet en strafrecht', in: *Recht en Internet* (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereeniging 1998-I), Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1998, p. 31-75.

Heeft de bundel geen echte titel, dan wordt de zakelijke benoeming ervan overeenkomstig de titelpagina als titel beschouwd:

Verpaalen 1971

O.A.C. Verpaalen, 'Zijn nadere wetgevende voorzieningen op het gebied van het tuchtrecht en het tuchtprocesrecht wenselijk?', in: *Handelingen 1971 der Nederlandse Juristen-Vereeniging, deel 1, derde stuk*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1971.

2.2.7 Artikelen in tijdschriften

De titel van een artikel in een tijdschrift wordt evenals die van een bijdrage in een boek tussen (enkele) aanhalingstekens geplaatst – de aanhalings-tekens om en om: '...'. Om aan te geven dat het om een tijdschrift gaat, wordt het woordje 'in:' hier echter niet gebruikt. De naam van het tijdschrift wordt *cursief* vermeld. Dan volgt het jaartal, daarna een komma en begin- en eindpagina of publicatienummer:

Koopmans 1994

T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *AMI* 1994, p. 107-111.

Als de jaargang van het tijdschrift niet samenvalt met het kalenderjaar, wordt vóór het jaartal tussen haakjes de jaargang ('volume') gezet:

Koopmans 1994

T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *AMI* (18) 1994, p. 107-111.

Worden de pagina's niet doorgenummerd, dan dient men het nummer van de aflevering (issue) te vermelden na een koppelteken:

Koopmans 1994

T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *AMI* 1994-6, p. 1-5.

De schuine streep reserveert men voor een gecombineerde aflevering:

Koopmans 1994

T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *AMI* 1994-6/7, p. 1-5.

In toenemende mate worden tijdschriftpublicaties genummerd, zoals dat voor uitspraken in jurisprudentiebronnen al langer gebruikelijk is. Hiermee wordt de terugvindbaarheid in elektronische archieven verbeterd. Bovendien zijn in internettijdschriften pagina's niet van toepassing. Indien het artikel een publicatienummer heeft hoeven geen paginanummers vermeld te worden:

Schuyt 2004

C.J.M. Schuyt, 'Het symbolische kapitaal van de politie', *DD* 2004, 42.

Tijdschrifttitels mogen worden afgekort als in de publicatie een lijst van afkortingen is opgenomen en de afkorting bij de lezers bekend mag worden verondersteld:

NJB, AA, RMThemis.

Zie de lijst van afkortingen in hoofdstuk 6 van dit boek. Bij tijdschriften die niet bij de lezer bekend kunnen worden geacht, zal men zo nodig een meer volledige citeerwijze moeten hanteren.

Volg ook bij een tijdschrift in beginsel de *aanbevolen citeerwijze*.

Themanummers van tijdschriften met eigen titel worden vermeld als waren het boeken. Na de titel worden tussen haakjes vermeld de naam of afkorting van het tijdschrift gevolgd door jaar en afleveringnummer (met koppelteken) en, na een komma, de kwalificatie 'bijzonder nummer' of 'themanummer':

Bockwinkel e.a. 1998

J. Bockwinkel e.a. (red.), *Anglo-Amerikaans recht* (AA 1998-5, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998.

Voor de verwijzing naar een bijdrage aan een dergelijk themanummer staan twee opties open: hetzij als boekbijdrage (zie 2.2.5), hetzij als gewoon tijdschriftartikel:

Uniken Venema 1998

C.Æ. Uniken Venema, 'Proloog. Inleidende opmerkingen en schets van structurele aspecten', in: J. Bockwinkel e.a. (red.), *Anglo-Amerikaans recht* (AA 1998-5, bijzonder nummer), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1998, p. 7-13.

Of:

Uniken Venema 1998

C.Æ. Uniken Venema, 'Proloog. Inleidende opmerkingen en schets van structurele aspecten', AA 1998, p. 359-365.

2.2.8 *Boekbesprekingen*

Bij boekbesprekingen moeten we onderscheid maken tussen de vermelding van bibliografische gegevens *bij* een recensie, en een verwijzing *naar* (de inhoud van) een boekbespreking.

Bij een boekbespreking worden de gegevens vermeld op de wijze zoals in het algemeen voor boeken geldt, echter, tussen haakjes, uitgebreid met ISBN, aantal pagina's, eventueel bindwijze, en prijs, in die volgorde, gescheiden door komma's; bij boeken uit een reeks worden na de titel tussen haakjes serienaam en -nummer vermeld:

A.W. Onneweer, *Effecten van bestuurlijke boetes. Een vergelijking van strafrechtelijke en bestuurlijke handhaving van verkeersvoorschriften*, Deventer: Kluwer 1997 (ISBN 90 268 3108 0, 167 p., € 22,50)

F.A.M. Stroink, *Rechterlijke organisatie en rechtspraak in beweging* (Handboeken staats- en bestuursrecht deel V), Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993 (ISBN 90 271 3775 7, 231 p., geb., € 37,20)

Vaak heeft een boekbespreking de vorm van een artikel, met eigen titel. De verwijzing *naar* zo'n boekbespreking wordt behandeld als een tijdschrift-publicatie van de recensent, zoals beschreven in 2.2.7, met na de titel van het artikel, tussen haakjes, de woorden 'bespreking van' gevolgd door een dubbele punt en de bibliografische gegevens van het besproken werk op de in dit hoofdstuk beschreven wijze:

P.F. van Oosten de Boer 1993

P.F. van Oosten de Boer, 'Second chambers' (bespreking van: H.W. Blom, W.P. Blokmans & H. de Schepper (red.), *Bicameralis-*

me. Tweekamerstelsels vroeger en nu, Den Haag: Sdu 1992), *Openbaar bestuur* 1993-2, p. 17-18.

Deze methode wordt ook gevolgd als de recensent de titel van het besproken boek ook als titel van de bespreking gebruikt:

N.J.M. Nelissen 1998

N.J.M. Nelissen, 'Besturen met visie' (bespreking van: Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Besturen met visie. Een gemeentelijk perspectief op de toekomst*, Den Haag: VNG uitgeverij 1997), *Openbaar bestuur* 1998-1, p. 36.

Soms worden in zo'n artikel verschillende boeken tegelijk besproken. Gaat het bij de verwijzing inderdaad om alle besproken boeken, dan ontkomt men niet aan volledige vermelding:

A. van Sluis, 'Politie, publiek en burgers' (bespreking van: H. Geveke & T. van Dijk, *De politiemonitor in perspectief. Vier verdiepende analyses*, Den Haag: Projectbureau Politie-monitor 1997; N. Uildriks, *De normering en beheersing van politiegeweld* (diss. Rotterdam), Deventer: Gouda Quint 1997; M. Verber e.a., *Klagen bij de politie*, Den Haag: B&A Groep 1998), *Openbaar bestuur* 1998/6/7, p. 32-33.

Een verwijzing zal echter in veel gevallen eerder betrekking hebben op het artikel als geheel dan specifiek op een of meer van de besproken boeken. Dan kan worden volstaan met de aanduiding 'boekbespreking' tussen haakjes na de titel van het artikel:

A. van Sluis 1998

A. van Sluis, 'Politie, publiek en burgers' (boekbespreking), *Openbaar bestuur* 1998-6/7, p. 32-33.

Het komt ook voor dat – binnen een vaste rubriek boekbesprekingen – een eigen titel geheel ontbreekt. Dan krijgt het artikel de fictieve titel 'Boekbespreking':

K. Martens 1998

K. Martens, 'Boekbespreking' (bespreking van: P.P.J. Driessen & A.A.J. de Gier, *Uit nood geboren. Een bestuurlijk-juridische evaluatie van de dijkversterkingen en kadanaanleg onder de Deltawet*

grote rivieren, Den Haag: Vuga 1997), *Beleidswetenschap* 1998, p. 192-194.

2.2.9 *Losbladige uitgaven*

De meeste losbladige boeken zijn in feite bundels waarin verschillende auteurs afzonderlijke stukken hebben geschreven of bewerkt. De meeste losbladige boeken bevatten voor de korte verwijzing een *aanbevolen citeerwijze*. Volg die op, maar met inachtneming van hetgeen daaromtrent is aanbevolen in 1.4.2. Vermeld in de literatuurlijst onder die verkorte verwijzing de volledige bibliografische gegevens. Vermeld als hoofdregel geen paginanummers, geen supplementnummers en geen jaartal. Vermelding van supplementnummer en jaartal is slechts nodig als men heel specifiek naar een oudere versie verwijst. Losbladige edities zijn immers voortdurend aan verandering onderhevig. Vermeld wel het hoofdstuk en het paragraaf- of aantekeningnummer.

In de voetnoot:

1. Bouman (*Onrechtmatige daad* III), aant. 5.
2. *Cremers Arbeidsrecht*, art. 13 WOR.

In de literatuurlijst:

Bouman (*Onrechtmatige daad* III)

H.A. Bouman, 'III. Verkeersrecht', in: C.J.J.M. Stolker (red.), *Onrechtmatige daad* 6.3, Deventer: Kluwer (losbl.).

Cremers Arbeidsrecht

R.W.H. Hebing & M.I. 't Hooft, *Arbeidsrecht* (Editie Cremers), Deventer: Gouda Quint (losbl.).

2.2.10 *Handboeken en bewerkingen*

Ook door meer auteurs bewerkte handboeken bevatten meestal een *aanbevolen citeertitel*, voor de verkorte citeerwijze. Zie daarover 1.4.2. Volg voor de *titelbeschrijving* het titelblad. Merk op dat de naam van de oorspronkelijke auteur vaak tot de titel is gaan behoren en derhalve cursief geschreven moet worden. De bewerker wordt dan als auteur vermeld.

Asser/Hartkamp 1994 (4-III)

A.S. Hartkamp, Mr. C. Asser's *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 4. Verbintenissenrecht. Deel III. Verbintenissen uit de wet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

Bakels/Asscher-Vonk & Fase 2000

H.L. Bakels/I.P. Asscher-Vonk & W.J.P.M. Fase (bew.), *Schets van het Nederlandse arbeidsrecht*, Deventer: Kluwer 2000.

Hazewinkel-Suringa/Rommelink 1996

J. Rommelink, *Mr. D. Hazewinkel-Suringa's Inleiding tot de studie van het Nederlands strafrecht*, Deventer: Gouda Quint 1996.

Pitlo/Reehuis e.a. 1994

W.H.M. Reehuis e.a., *Pitlo. Het Nederlands burgerlijk recht. Deel 3. Goederenrecht*, Deventer: Gouda Quint 1994.

Van der Pot/Donner/Prakke e.a. 1995

L. Prakke, J.L. de Reede & G.J.M. van Wissen, *Van der Pot-Donner. Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

2.2.11 Opnieuw uitgegeven klassiekers

In een verkorte verwijzing naar een heruitgegeven 'klassieker' wordt het jaartal van de oorspronkelijke uitgave vermeld. In de literatuurlijst worden naast dat jaar en de plaats van de toenmalige uitgave ook vermeld: de naam van de eventuele bezorger van de heruitgave, de plaats van de uitgever, de uitgever en het jaar van de uitgave. Het verdient aanbeveling deze manier van verwijzen ook te gebruiken als men een artikel uit een bundel vermeldt, dat eerder elders is verschenen.

Koopmans 1970

T. Koopmans, 'De rol van de wetgever', in: *Honderd jaar rechtsleven. De Nederlandse Juristen-Vereniging 1870-1970*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1970, p. 221/235; herdrukt in: T. Koopmans. *Juridisch stippelwerk*, Deventer: Kluwer 1991, p. 151-165.

Bij een facsimile-uitgave van een klassieker dient men aan te geven welke uitgever deze uitgave heeft verzorgd:

De Beaufort 1909

H.L. de Beaufort, *Het auteursrecht in het Nederlandsche en internationale recht*, Utrecht: Den Boer 1909; Amsterdam: Buma 1993 (facs.uitg.).

2.2.12 *Vertaalde werken*

Bij vertaalde werken is het bij de verkorte citeerwijze soms dienstig om tussen haakjes het jaar van eerste publicatie te vermelden. In de literatuurlijst neemt men dan naast de Nederlandstalige titel de oorspronkelijke titel, het eerste jaar van publicatie en de naam van de vertaler op.

Mill (1859) 1978

J.S. Mill, *Over vrijheid*, Meppel: Boom 1978 (*On Liberty* 1859, vertaald door W.E. Krul).

2.2.13 *Verslagen van wetenschappelijke vergaderingen en interviews*

Als er een *woordelijk verslag* verschenen is, kan in de verkorte verwijzing de naam van de spreker worden gebruikt, gevolgd door het jaartal van de vergadering en de pagina in het verslag. In de literatuurlijst wordt de interventie dan als volgt vermeld:

Witteveen 1992

W.J. Witteveen, interventie, in: *Verslag van de op 12 juni 1992 te Maastricht gehouden algemene vergadering over: Toetsing (Handelingen Nederlandse Juristen-Vereeniging 1992/II)*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1992, p. 14-17.

Als er een *samenvattend verslag* verschenen is, dient men in de verkorte verwijzing de naam van de auteur van het verslag te vermelden, alsmede het jaar waarin dat verslag is verschenen. De naam van de bedoelde spreker moet in beginsel in de hoofdtekst worden vermeld. In de literatuurlijst wordt het verslag als publicatie van de verslaglegger opgevoerd.

De Cock Buning & Haeck 1996

M. de Cock Buning & J.F. Haeck, 'Colloquium Discussions', in: P.B. Hugenholtz (red.), *The Future of Copyright in a Digital Environment. Proceedings of the Royal Academy Colloquium Organised by the Royal Netherlands Academy of Sciences (KNAW) and the Institute for Information Law (Amsterdam, 6/7 July 1995)*, Den Haag: Kluwer Law International 1996, p. 221-239.

Op dezelfde wijze worden *interviews* als artikelen van de interviewer opgevoerd. De naam van de geïnterviewde zal in beginsel in de hoofdtekst moeten worden vermeld:

Lindo 1995

C.M.Th. Lindo, 'Het perspectief van minister W. Sorgdrager' (interview), *NJB* 1995, p. 1-6.

2.2.14 **Berichten uit kranten en andere media**

Artikelen in kranten worden behandeld als tijdschriftartikelen. Vermeld dus: naam van de auteur, titel van het artikel (tussen aanhalingstekens), naam van de krant, datum van verschijning en eventueel paginanummer. Dergelijke verwijzingen dienen ook in de literatuurlijst te worden opgenomen.

Vermaat 1982

J.E. Vermaat, 'Christen moet vrij zijn homofiele levensstijl volledig af te wijzen', *NRC Handelsblad* 27 januari 1982, p. 7.

Naar *anonieme krantenberichten* kan men verwijzen door vermelding van de naam van de krant en de datum, en zo mogelijk de pagina en de kop van het bericht. Deze berichten worden *niet* in de literatuurlijst opgenomen, maar uitsluitend in een voet- of eindnoot.

1. *NRC Handelsblad* 26 augustus 1996, p. 1.

Naar *radio- en televisieprogramma's* kan men verwijzen door vermelding van de naam van het programma, de omroeporganisatie (en het station) en de datum. Ook dit wordt niet in de literatuurlijst opgenomen, maar uitsluitend in een voet- of eindnoot vermeld.

1. 'De Ronde van Witteman', *VARA Nederland* 3, 7 januari 1996.2.2.15 **Rapporten, scripties en niet gepubliceerde teksten**

De bibliografische gegevens van rapporten en scripties en (andere) niet gepubliceerde teksten zien er hetzelfde uit als die van boeken. Een, tussen haakjes geplaatste, nadere aanduiding van de aard van de publicatie of de instantie ten behoeve van wie het rapport is geschreven kan dienstig zijn, omdat dergelijke publicaties vaak niet in de handel zijn.

Rapport Regeerings-Commissie 1926

Rapport van de Regeerings-Commissie voor den Nationalen Draadloozen Omroep, 's-Gravenhage: 's Landsdrukkerij 1926.

SER-advies fusietoetsing 1971

Advies inzake de toekomstige juridische status van de door de SER uitgevaardigde fusiegedragsregels en een preventieve materiële toetsing van fusies door de overheid (advies van 21 januari 1971, SER 77/02), Den Haag: SER 1976.

Koelman 1996

K. Koelman, Bestaat een kunstexceptie in Nederland? Of: Kan het artistieke karakter van een uiting een rechterlijke beslissing beïnvloeden (doctoraalscriptie Amsterdam UvA) 1996.

2.2.16 Bronnen in vreemde talen

Bij verwijzingen naar vreemdtalige literatuur dient men zich te richten naar *Nederlandse* gebruiken, zoals beschreven in deze *Leidraad*, en niet naar de conventies uit het land van herkomst.

Gebruik bijvoorbeeld bij Duitse literatuur voor bladzijde(n) de afkorting 'p.', dus niet 'S.'. Het verdient verder aanbeveling om aanduidingen als '(losbladig)' ook bij vreemdtalige boeken in die Nederlandse vorm te gebruiken. Anders dan in Nederlandstalige titels kan men wat betreft het gebruik van hoofdletters – met name in Duitstalige en Engelstalige uitgaven – het best het titelblad volgen.

Bij *buitenlandse tijdschriften* wordt vaak ook het jaargangnummer (volume) vermeld. Desgewenst kan men dat gebruik volgen door dat nummer tussen haakjes direct na de titel van het tijdschrift te vermelden:

Weiler 1992

J.H.H. Weiler, 'The Transformation of Europe', Yale Law Journal (100) 1992, p. 2403-2483.

Bij minder bekende tijdschriften kan men (tussen haakjes) de plaats van uitgifte vermelden, bij minder bekende plaatsnamen het land.

De namen van buitenlandse tijdschriften kan men beter niet afkorten, tenzij zij zo veelvuldig voorkomen, dat men de afkorting opneemt in de lijst van afkortingen; hetzelfde geldt voor de namen van buitenlandse wetten en rechterlijke colleges.

Als dat nodig lijkt, kan men achter de titel van een boek, tijdschrift of artikel (tussen haakjes) een vertaling daarvan geven, met een =-teken ervoor:

Kielar 1973

B.Z. Kielar, Angielskie ekwiwalenty Polskich terminów prawno-

ustrojowych (= Engelse equivalenten van Poolse constitutioneelrechtelijke termen), Warschau: 1973.

Schrijft men in een vreemde taal, bijvoorbeeld voor een Amerikaans tijdschrift, dan doet men er goed aan *The Bluebook* 1991 of een equivalent te raadplegen, voor de in die taal gebruikelijke verwijzingsregels.

2.2.17 *Elektronische bronnen*

In dit onderdeel wordt toegelicht hoe men dient te verwijzen naar elektronische bronnen. Hierbij moet men denken aan via het World Wide Web (WWW) toegankelijke juridische bronnen. De reden voor deze beperking is gelegen in het feit dat met name het WWW zich heeft ontwikkeld tot een platform via welke veel belangrijke juridische bronnen worden ontsloten (wetsvoorstellen, wetten, rechtspraak, verdragen). Voor het citeren van elektronische bronnen hebben Koops en Van der Wees in eerder stadium⁵ een aantal vuistregels opgesteld. Simpel gezegd komt het erop neer dat het verwijzen naar bronnen op het World Wide Web (WWW) in feite niet anders is dan het verwijzen naar papieren bronnen met dat verschil dat er een webadres aan de verwijzing wordt toegevoegd. Het is deze toevoeging waar deze paragraaf nadere toelichting over geeft.

2.2.17.1 *Algemene regels voor het citeren van webadressen*

Alvorens een aantal vuistregels te geven enige algemene opmerkingen over het verwijzen naar elektronische bronnen:

- Ook bij internetverwijzingen dienen als eerste auteur en titel van het document te worden vermeld. De documenttitel valt te vergelijken met een tijdschriftartikel en wordt daarom tussen aanhalingstekens geplaatst.
- Plaats het webadres, de 'uniform resource locator' (URL, het adres van de weblocatie) tussen <> om dubbelzinnigheid met punctuatie te voorkomen. Als de URL niet op één regel past, breek dan af met een spatie, niet met een afbreekteken. Let op kleine en hoofdletters en het verschil tussen afbreekstreepje (eliminieren), koppelteken en 'unders-core' (-).
- Let er tevens op dat bepaalde weblocaties slechts toegankelijk zijn voor abonnees of na registratie en maak daarvan melding. Een lezer die geen abonnement heeft of niet geregistreerd is hoeft dan geen nodeloos be-

5. Koops & Van der Wees 2001.

zoek aan de site te brengen. Een verwijzing naar een artikel in het *Nederlands Juristenblad (NJB)* dat ook beschikbaar is via de webstek van het *NJB* zou dus kunnen zijn:

B.J. Koops & J.G.L. van der Wees, 'Verwijzen naar elektronische bronnen', *NJB* 2001, p. 521-524 (<www.njb.nl>; artikelen alleen toegankelijk voor abonnees).

- Bij de vermelding van webadressen kan het vaste voorvoegsel 'http:/' worden weggelaten. Dit is immers een onderdeel dat door de meeste internetbladeraars automatisch wordt toegevoegd na het ingeven van het webadres.
- Bij zeer ingeburgerde sites kan vermelding van de webstek achterwege blijven. Zo kan men inmiddels volstaan met *LJN* en te verwijzen naar uitspraken op <www.rechtspraak.nl>.

2.2.17.2 Vuistregels

Vuistregel 1

Verwijs naar bestendige bronnen, zoals langlopende weblocaties en elektronische archieven.

Vuistregel 2

Verwijs, indien mogelijk, altijd ook naar de papieren publicatie van de bron.

Vuistregel 3

Verwijs niet naar pagina's die binnen een kader worden getoond. Veelal zijn adressen van dit soort pagina's verborgen, en als ze al achterhaald kunnen worden, kan een verwijzing problemen geven doordat ze uit het verband (het kader) worden gehaald. Verwijs liever naar de hoofdpagina, met een indicatie hoe de lezer de desbetreffende bron vandaar kan vinden.

Vuistregel 4

Verwijs niet naar pagina's met een 'moeilijk' en/of lang adres (bijvoorbeeld met meer dan vijftien karakters die niet als woorden zijn uit te spreken). Verwijs liever naar de hoofdpagina, met een indicatie hoe de lezer de desbetreffende bron van daaruit kan vinden.

Vuistregel 5

Verwijs niet naar pagina's die u na een zoekopdracht heeft gevonden. Veel weblocaties geven namelijk na een zoekopdracht een adres dat niet het vaste adres van de pagina is, maar een tijdelijk adres. Daarbij is een dergelijk adres, indien permanent, veelal 'moeilijk' en lang (zie vuistregel

4). Verwijs liever naar de hoofdpagina, met een indicatie hoe de lezer de desbetreffende bron van daaruit kan vinden.

Vuistregel 6

Controleer voor het inleveren van kopij of de e-verwijzingen nog kloppen. Zo niet, pas dan de vermelding aan of verwijder de bronvermelding.

Voorbeelden:

Richtlijn 2002/38/EG van de Raad van 7 mei 2002 tot wijziging, voor een gedeelte tijdelijk, van Richtlijn 77/388/EEG met betrekking tot de regeling inzake de belasting over de toegevoegde waarde die van toepassing is op bepaalde diensten die langs elektronische weg worden verricht alsook op radio- en televisieomroepdiensten (*PbEG* 2002, L 128/41, <www.europa.eu.int/eur-lex/nl/>).

H.J. de Kluiver e.a., *Vereenvoudiging en flexibilisering van het Nederlandse BV-recht. Rapport van de expertgroep ingesteld door de Minister van Justitie en de Staatssecretaris van Economische Zaken*, Den Haag: Ministerie van Justitie 2004, <www.justitie.nl/Images/11_50335.doc>.

EHRM 27 april 2004, zaak 50210/99, <www.echr.coe.int> (*Doerga/Nederland*).

3 Regelgeving en parlementaire stukken

In dit hoofdstuk wordt in belangrijke mate aangesloten bij de Aanwijzingen voor de regelgeving.⁶

3.1 Wetten, besluiten en verdragen

Bronvermelding van wetgeving is niet altijd noodzakelijk. Dat hangt af van het onderwerp, van de lezers voor wie men schrijft en van de aard van de wet waarover men schrijft.

Bij verwijzing naar een regeling met citeertitel of daarmee vergelijkbare aanduiding wordt geen melding gemaakt van het *Staatsblad*, de *Staatscourant* of het *Tractatenblad* waarin de wet, het besluit of het verdrag is gepubliceerd. Ook de datum en plaats van totstandkoming hoeft bij dergelijke regelingen niet te worden vermeld.

In artikel 10 van de Grondwet staat:

Artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek luidt:

In artikel 14 van het Europese Verdrag voor de rechten van de mens staat:

De citeertitel kan men meestal vinden in een van de slotartikelen van de regeling. Sommige citeertitels, zoals 'Grondwet' en 'Burgerlijk Wetboek', zijn op gewoonte gebaseerd. Zo functioneert ook de aanduiding 'Europees Verdrag voor de rechten van de mens' als citeertitel van het 'Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden' en

6. Gebaseerd op het besluit van de Minister-President van 18 december 1992, *Stcrt.* 1992, 230, p. 13, laatstelijk gewijzigd bij besluit van 22 mei 2002, *Stcrt.* 2002, 97, p. 8.

'EG-Verdrag' als citeertitel van het 'Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap'.

Als een regeling niet met een citeertitel kan worden aangeduid, dient men (tussen haakjes of in een voetnoot) de totstandkomingsdatum te vermelden, alsmede het blad waarin de regeling is gepubliceerd:

Artikel III van de wet van 24 december 1997, *Stb.* 1997, 772.

Voorzover dat uit de context nog niet duidelijk is, moet daarbij bovendien een inhoudelijke aanduiding uit het opschrift (intitulé) van de regeling vermeld worden:

Zie de overgangsregeling in artikel III van de wet van 24 december 1997 tot herziening van het afstammingsrecht alsmede de regeling van adoptie, *Stb.* 1997, 772.

Vermelding van het blad van publicatie (en eventueel van de totstandkomingsdatum en het opschrift) kan ook nuttig zijn:

- indien het een (betrekkelijk) nieuwe regeling betreft;
- indien het een minder bekende regeling betreft;
- indien men de lezer attent wil maken op de jongste wijziging van de regeling.

Een ministeriële regeling wordt in dit verband aangeduid als 'regeling van de Minister van ...' en een algemene maatregel van bestuur als 'koninklijk besluit' (eventueel afgekort: KB). De woorden 'regeling' en 'koninklijk besluit' krijgen geen hoofdletter, evenmin als de woorden 'wet', 'rijkswet', 'verordening' enz. Het is gebruikelijk om het woord 'Verdrag' in dit verband wel met een hoofdletter te schrijven. De datum van een verdrag wordt voorafgegaan door de plaats van totstandkoming:

Artikel 3 van het Verdrag inzake verhaal in het buitenland van uitkeringen tot onderhoud, New York 20 juni 1956, *Trb.* 1957, 121.

Van het blad van publicatie vermeldt men achtereenvolgens:

- de naam en wel afgekort cursief: *Stb.*, *Stcrt.*, *Trb.*, *PbEG*, *Uitleg*;
- het jaartal van het desbetreffende blad;
- na het jaartal, gevolgd door een komma, het nummer;

1. *Stb.* 1996, 204.

- bij de *Staatscourant* na het jaartal, gevolgd door een komma, het nummer, weer gevolgd door een komma, 'p.' en het paginanummer:

2. Zie de regeling van de Minister van Defensie van 31 maart 1996, *Stcrt.* 1996, 18, p. 7.

- bij het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* c.q. *Publicatieblad van de Europese Unie* na het jaartal komma, gevolgd door een komma en een spatie, de letter C of L, na weer een spatie gevolgd door het nummer en het paginanummer; het paginanummer pleegt daar met een schuine streep te worden aangegeven:

1. *PbEU* 2004, L 123/114.

Indien men de vindplaats wil vermelden van een wet die eenmaal of meermalen is gewijzigd, dan *kan* men de laatste wijziging vermelden. De lezer kan in het desbetreffende nummer van het *Staatsblad* eerdere publicaties aantreffen. Dus:

In de tekst:

(...) Artikel 2.1 van de Telecommunicatiewet (Tw)⁵ bevat regels
(...)

In de noot:

5. Laatstelijk gewijzigd bij wet van 22 april 2004, *Stb.* 2004, 189.

3.2 Vermelding van artikelnummers

Voor verwijzingen naar artikelen en onderdelen zijn er twee systemen mogelijk:

- voluit volgens de Aanwijzingen voor de regelgeving – dit systeem is verplicht in regelgeving;
- verkort, zoals veelal toegepast in andere publicaties, zowel in de hoofdtekst als, met name, in de voetnoten.

Kies een systeem en pas dat consequent toe.

3.2.1 Verwijzingen voluit

Verwijzingen *in de hoofdtekst* naar artikelnummers geschieden in beginsel voluit:

Artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek (...)

Artikel 2, tweede lid, van de Grondwet (...)

De gevallen, bedoeld in artikel 11, zesde lid, onderdeel b, onder 2°, van de Wet op de inkomstenbelasting 1964 (...)

Deze manier van verwijzen is verplicht in de officiële tekst van wetten en andere regelingen.

3.2.2 Verkorte verwijzingen

In boeken of artikelen en zeker in voetnoten kan men desgewenst volstaan met 'lid 2' en 'onder a'. Dan geen komma's gebruiken. Ook de woorden 'van de' kan men dan weglaten en voor artikelen van het Burgerlijk Wetboek kan men de notatie met dubbele punt gebruiken:

Art. 6:162 BW

Art. 2 lid 2 Gw

De gevallen, bedoeld in art. 11 lid 6 onderdeel b onder 2° Wet IB 1964 (...)

In juridische literatuur kan men voor de desbetreffende regeling desgewenst een afkorting gebruiken. Zie hoofdstuk 6 over afkortingen.

Bij verwijzing naar meer artikelen vermijde men het woordje 'iuncto'. Men kan vrijwel altijd volstaan met het Nederlandse woordje 'en' of zo nodig verwijzen met 'in verband met'.

3.3 Parlementaire stukken

Van parlementaire stukken dient steeds de officiële bron te worden vermeld.

3.3.1 Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal worden aangeduid met *Kamerstukken II*, gevolgd door het parlementaire jaar (zonder '19' of '20' in het tweede jaartal), gevolgd door een komma en het kamerstuknummer met een spatie tussen de eerste twee en de laatste drie cijfers. Daarna vol-

gen: komma, het volgnummer voorafgegaan door 'nr.', een komma en het paginacijfer voorafgegaan door 'p.'.

1. *Kamerstukken II 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7.*

Tot het parlementaire jaar 2003/04 bestond het volgnummer van een advies van de Raad van State niet uit een cijfer maar uit een hoofdletter.

Verwijst men naar de gehele (schriftelijke) behandeling van een wetsvoorstel of nota, dan kan men eventueel de volgnummers van het grote kamerstuk weglaten, maar het verdient de voorkeur het eerste en het laatste volgnummer te vermelden. Indien de behandeling in de Tweede Kamer meer jaren beslaat, vermeld dan het eerste en het laatste parlementaire jaar.

1. *Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, Kamerstukken II 1993/94-1996/97, 23 761.*

Of beter:

1. *Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, Kamerstukken II 1993/94-1996/97, 23 761, nr. 1-28.*

Wil men ook de behandeling in de Eerste Kamer vermelden, dan doet men dat afzonderlijk:

1. *Wetsvoorstel partnerschapsregistratie, Kamerstukken II 1993/94-1996/97, 23 761, nr. 1-28; Kamerstukken I 1996/97, 23 761, nr. 157a-157d.*

Als men in de hoofdtekst uitdrukkelijk verwijst naar een bepaald stuk, zoals

'In de memorie van toelichting (...)'

behoeft dat in de noot geen aparte vermelding.

1. *Kamerstukken II 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7.*

Doet men dat in de hoofdtekst niet, dan kan men desgewenst aan het eind, afgekort, het karakter van het stuk vermelden.

1. *Kamerstukken II 1974/75, 13 229, nr. 3, p. 7 (MvT).*

Gebruik desgewenst de volgende afkortingen:

Vóór het parlementaire jaar 1993/94:

memorie van toelichting	MvT II
voorlopig verslag	VV II
memorie van antwoord	MvA II
eindverslag	EV II
nota naar aanleiding van het eindverslag	NEV II

Sedert het vergaderjaar 1993/94 is de gebruikelijke reeks kamerstukken die volgt op het ingediende voorstel van wet:

memorie van toelichting	MvT II
verslag	Verslag II
nota naar aanleiding van het verslag	NV II

In combinatie met een verwijzing naar het desbetreffende kamerstuk kan men 'II' weglaten.

3.3.2 *Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal*

Stukken van de Eerste Kamer der Staten-Generaal worden op dezelfde wijze als die van de Tweede Kamer vermeld. Tot het parlementaire jaar 2003/04:

1. *Kamerstukken I 1995/96, 23 700, nr. 188b, p. 3.*

Sedert het vergaderjaar 2003/04 gebruikt de Eerste Kamer niet langer een combinatie van een getal en een kleine letter als volgnummer, maar slechts een hoofdletter:

1. *Kamerstukken I 2003/04, 28 430, nr. A, p. 3.*

Eerste-Kamerstukken die volgen op het voorstel van wet zoals bij die kamer ingediend, kunnen desgewenst als volgt worden aangeduid en afgekort:

voorlopig verslag	VV I
memorie van antwoord	MvA I
eindverslag	EVI
nota naar aanleiding van het eindverslag	NEVI
Of:	
verslag	Verslag I
nota naar aanleiding van het verslag	NVI

In combinatie met een verwijzing naar het desbetreffende kamerstuk kan men 'I' weglaten.

3.3.3 *Handelingen*

De Handelingen van de kamers der Staten-Generaal worden als volgt vermeld (met na het parlementaire jaar het vergaderingsnummer):

1. *Handelingen II* 2003/04, 82, p. 5281-5282.
2. *Handelingen I* 2003/04, 27, p. 1465.

Naar kamervragen en antwoorden daarop wordt als volgt verwezen:

1. *Aanhangsel Handelingen II* 1995/96, nr. 192.

3.4 **De Europese Unie**

Voor instellingen en instanties in de Europese Unie zijn er afzonderlijke regels (zie Aanwijzingen voor de regelgeving).

Ingevolge het Verdrag betreffende de Europese Unie is de Europese Unie (EU) geground op de Europese Gemeenschappen (de eerste pijler, bestaande uit de Europese Gemeenschap en de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie), aangevuld met het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (de tweede pijler) en de politieke en justitiële samenwerking in strafzaken (de derde pijler).

De Europese Gemeenschap wordt gevormd door de vroegere Europese Economische Gemeenschap; het EEG-Verdrag is hiertoe omgedoopt tot Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (EG-Verdrag).

3.4.1 *Aanduidingen en afkortingen*

Dit nieuw gemeenschapsrecht sinds 'Maastricht 1993' leidt tot het bezigen van de volgende aanduidingen en afkortingen:

Commissie EER-Verdrag	Commissie van de Europese Gemeenschappen (Overeenkomst betreffende de) Europese Economische Ruimte
EG* EG-Verdrag*	Europese Gemeenschap(pen) Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap
EG-verordening EGKS*	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EP	Europees Parlement
EU*	Europese Unie
EU-Verdrag*	Verdrag betreffende de Europese Unie
Euratom	Europese Gemeenschap voor Atoomenergie
Euratom-richtlijn	
GvEA EG	Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen
HvJ EG lidstaten	Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen lidstaten van de Europese Unie
PbEG	<i>Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen</i> (tot 1 februari 2003)
PbEU	<i>Europese Unie</i> (vanaf 1 februari 2003)
Raad	Raad van de Europese Unie

* In navolging van de citeerwijze van het Hof van Justitie en het Gerecht van Eerste Aanleg van de Europese Gemeenschappen zijn de Aanwijzingen voor de regelgeving aangevuld met aanwijzing 88a, waarin de citeerwijze van de Europese verdragen is vastgelegd. De afkortingen 'EG' en 'EU' hebben daarmee een dubbele betekenis gekregen. Voor de duidelijkheid is de mededeling van het Hof van Justitie integraal weergegeven in de bijlage aan het slot van dit hoofdstuk.

3.4.2 *Richtlijnen, verordeningen, beschikkingen en besluiten*

Als men bij richtlijnen en verordeningen de instantie wil vermelden van wie de regeling afkomstig is, dient men onderscheid te maken tussen de benamingen van vóór 1 november 1993 en die erna.

Sinds 1 november 1993:

1. Richtlijn nr. 93/119/EG van de Raad van 22 december 1993 inzake de bescherming van dieren bij het slachten of doden (*PbEG* 1993, L 340/21).

of (in geval van een volgens de codificatieprocedure tot standgekomen richtlijn):

2. Richtlijn nr. 94/10/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 maart 1994 tot tweede substantiële wijziging van Richtlijn 83/189/EEG betreffende een informatieprocedure op het gebied van normen en technische voorschriften (*PbEG* 1994, L 100/30).

De verkorte aanduidingen luiden aldus:

1. Richtlijn nr. 93/119/EG (*PbEG* 1993, L 340/21).
2. Richtlijn nr. 94/10/EG (*PbEG* 1994, L 100/30).

De richtlijnen en verordeningen van vóór 1 november 1993 behouden hun oude aanduiding:

3. Richtlijn nr. 90/539/EEG van de Raad van 15 oktober 1990 (*PbEG* 1990, L 303/6).

Zo kan het gebeuren dat bij een wijziging van een vóór 1993 tot stand gekomen richtlijn twee aanduidingen vereist zijn:

4. Richtlijn nr. 90/539/EEG van de Raad van 15 oktober 1990 (*PbEG* 1990, L 303/6), zoals laatstelijk gewijzigd bij richtlijn nr. 93/120/EG van de Raad van 22 december 1993 (*PbEG* 1993, L 340/35).

De woorden 'richtlijn' en 'verordening' worden – behoudens aan het begin van een zin – niet met een hoofdletter geschreven.

EG-beschikkingen en EG-besluiten worden op dezelfde wijze weergegeven als EG-richtlijnen:

1. Beschikking nr. 94/206/EG (*PbEG* 1994, L 99/44).
Besluit nr. 94/196/EG (*PbEG* 1994, L 92/32).

Verwijzingen naar EG-verordeningen wijken daarvan af. Sinds 1 november 1993:

Verordening (EG) nr. 100/94 (*PbEG* 1994, L 18/6).

Vóór 1 november 1993:

Verordening (EEG) nr. 2700/93 (*PbEG* 1993, L 245/99).

Na 2000 wordt het jaar in vier cijfers vermeld:

Richtlijn nr. 2001/110/EG van de Raad van 20 december 2001 inzake honing (*PbEG* 2002, L 10/47).

Richtlijn nr. 2004/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor werken, leveringen en diensten (*PbEU* 2004, L 134/114).

3.4.3 *Overige stukken van de Europese Unie*

Documenten van de Commissie, voorzover niet of nog niet gepubliceerd in het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* of het *Publicatieblad van de Europese Unie*, worden als volgt vermeld (in beginsel verkort, desgewenst voluit):

COM(90)220	Commissiedocument nr. 220 van 1990
COM(90)220/2	Commissiedocument nr. 220 van 1990, tweede versie
COM(90)220 def.	Commissiedocument nr. 220 van 1990, laatste definitieve versie
COM/2001/0899	Commissiedocument nr. 899 van 2001
SEC(95)314	Intern document van het Secretariaat-Generaal nr. 314 van 1995
DG V/235/89	Document nr. 235 van Directoraat-Generaal V van 1989

Documenten van het Europees Parlement, voorzover niet of nog niet gepubliceerd in het *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen* of het *Publicatieblad van de Europese Unie*, worden als volgt vermeld:

A4/0015/94	Europees Parlement A-Serie, Commissie-rapport, vierde parlementaire termijn, nr. 15 van 1994
A3/0056/90	Europees Parlement A-Serie, Commissie-rapport, derde parlementaire termijn, nr. 56 van 1990
B3/0908/90	Europees Parlement B-Serie, Ontwerp-resolutie/vraag, derde parlementaire termijn, nr. 0908 van 1990
C3/0020/91	Europees Parlement, C-Serie, Gemeenschappelijk standpunt/Voorstel van de Commissie, derde parlementaire termijn, nr. 0020 van 1991

Voorts:

CES(92)210	Opinie van het Economisch en Sociaal Comité van de EG nr. 210 van 1992
CoR 43/94	Opinie van het Comité voor de regio's van de EG nr. 43 van 1994
Bull. EG 3/1985, punt 2.1.111	Bulletin van de Europese Gemeenschappen, nr. 3 van 1985, punt 2.1.111
Bull. EU, supplement 4/94	Bulletin van de Europese Unie, supplement 4 van 1994

Bijlage bij 3.4

Mededeling over de citeerwijze van verdragsartikelen in teksten van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen en van het Gerecht van Eerste Aanleg (*PbEG* 1999, C 246/1)

In verband met de henummering bij het Verdrag van Amsterdam, van de artikelen van het Verdrag betreffende de Europese Unie (EU) en van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap (EG) gebruiken het Hof en het Gerecht sinds 1 mei 1999 een nieuwe methode voor het citeren van de artikelen van het EU-Verdrag, het EG-Verdrag, alsook het EGKS- en het Euratom-Verdrag.

Het voornaamste doel van deze methode is het voorkomen van verwarring tussen de tekst van een artikel vóór en na 1 mei 1999. De regels van deze methode zijn de volgende:

– Bij de verwijzing naar een artikel van een verdrag *zoals van kracht na* 1 mei 1999, wordt het nummer van het artikel onmiddellijk gevolgd door een uit twee letters bestaande aanduiding van het betrokken Verdrag, te weten

EU voor het Verdrag betreffende de Europese Unie

EG voor het EG-Verdrag

KS voor het EGKS-Verdrag

EA voor het Euratom-Verdrag.

Met ‘artikel 234 EG’ wordt dus gedoeld op het artikel van dat verdrag zoals van kracht **na** 1 mei 1999.

– Wanneer echter wordt verwezen naar een artikel van een verdrag *zoals van kracht vóór* 1 mei 1999, wordt het artikelnummer gevolgd, al naar het geval, door de aanduiding ‘van het Verdrag betreffende de Europese Unie’, ‘EG- (of EEG-)Verdrag’, ‘EGKS-Verdrag’, ‘EGA-Verdrag’.

Met 'artikel 85 EG-Verdrag' wordt dus bedoeld op artikel 85 van dat verdrag zoals van kracht vóór 1 mei 1999.

– Voor het EG-Verdrag en het Verdrag betreffende de Europese Unie geldt verder de volgende regel: telkens wanneer verwezen wordt naar een artikel van deze Verdragen zoals van kracht vóór 1 mei 1999, wordt de eerste vermelding van het artikel in een tekst gevolgd door een verwijzing tussen haakjes naar het overeenkomstige artikel van dat Verdrag zoals van kracht na 1 mei 1999, en wel als volgt:

- 'artikel 85 EG-Verdrag (thans artikel 81 EG)' wanneer het artikel niet is gewijzigd bij het Verdrag van Amsterdam;
- 'artikel 51 EG-Verdrag (thans, na wijziging, artikel 42 EG)' wanneer het artikel bij het Verdrag van Amsterdam is gewijzigd;
- 'artikel 53 EG-Verdrag (ingetrokken bij het Verdrag van Amsterdam)', wanneer het artikel bij het Verdrag van Amsterdam is ingetrokken;

– In afwijking van deze laatste regel wordt de eerste vermelding van de (oude) artikelen 117 tot en met 120 EG-Verdrag, die en bloc bij het Verdrag van Amsterdam zijn vervangen, gevolgd door de volgende vermelding: '(de artikelen 117-120 EG-Verdrag zijn vervangen door de artikelen 136 EG-143 EG)'.

Bijvoorbeeld:

- 'artikel 119 EG-Verdrag (de artikelen 117-120 EG-Verdrag zijn vervangen door de artikelen 136 EG-143 EG)'.

Hetzelfde geldt voor de artikelen J-J.11 en K-K.9 van het Verdrag betreffende de Europese Unie.

Bijvoorbeeld:

- 'artikel J.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (de artikelen J-J.11 van het Verdrag betreffende de Europese Unie zijn vervangen door de artikelen 11 EU-28 EU)'.
- 'artikel K.2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (de artikelen K-K.9 van het Verdrag betreffende de Europese Unie zijn vervangen door de artikelen 29 EU-42 EU)'.

4 Jurisprudentie

4.1 Vermelding van jurisprudentie in voetnoten

Verwijzingen naar jurisprudentie hebben als doel de lezer de weg naar relevante rechterlijke uitspraken te wijzen. Daarom moet worden verwezen naar de bron die het best toegang biedt tot de letterlijke tekst. Zijn er voor de bedoelde uitspraak meer bronnen beschikbaar, dan is er bijgevolg voorkeur voor de breedst bekende publicatiebron, waarbij rekening moet worden gehouden met de doelgroep. Extra bronverwijzingen, zeker als het geannoteerde jurisprudentie betreft, zijn wellicht nuttig, maar niet noodzakelijk. Houd hierbij rekening met de doelgroep waarvoor u schrijft.

4.2 Jurisprudentiebronnen

Jurisprudentiebronnen worden beschouwd als tijdschriften. Zij worden dus cursief gezet. De meest toegankelijke bronnen voor Nederland zijn:

<i>NJ</i>	<i>Nederlandse Jurisprudentie</i>
<i>AB</i>	<i>AB Rechtspraak Bestuursrecht</i>
<i>KG</i>	<i>Kort Geding [opgevolgd door NJF]</i>
<i>NJF</i>	<i>NJ Feitenrechtspraak</i>
<i>BNB</i>	<i>Beslissingen in Belastingzaken. Nederlandse Belastingrechtspraak</i>
<i>DD</i>	<i>Delikt en Delinkwent</i>
<i>LJN</i>	<i>Landelijk Jurisprudentie Nummer (op <www.rechtspraak.nl>)</i>

Voor de jurisprudentie van het Hof van Justitie EG en het Gerecht van Eerste Aanleg zijn dat:

<i>Jur.</i>	<i>Jurisprudentie Hof van Justitie van de EG [tot 1989]</i>
<i>Jur. I</i>	<i>Jurisprudentie Hof van Justitie van de EG [sinds 1990]</i>
<i>Jur. II</i>	<i>Jurisprudentie Gerecht van Eerste Aanleg EG [sinds 1990]</i>
<i>Jurambt.</i>	<i>Jurisprudentie Ambtenarenrecht EG</i>
–	< www.curia.eu.int >

Voor de jurisprudentie van het Europese Hof voor de rechten van de mens en de Europese Commissie voor de rechten van de mens zijn er de volgende bronnen:

<i>ECHR, Series A</i>	<i>Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and Decisions [tot 1996]</i>
<i>ECHR, Series B</i>	<i>Publications of the European Court of Human Rights. Pleadings, Oral Arguments and Documents [tot 1996]</i>
<i>CoD</i>	<i>Collection of Decisions of the European Commission of Human Rights, vol. 1/46 [tot 1974]</i>
<i>D&R</i>	<i>Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights [sinds 1975]</i>
<i>RJ&D ECHR</i>	<i>Reports of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights [sinds 1996]</i>
<i>Yb ECHR (of Yearbook ECHR)</i>	<i>Yearbook of the European Convention on Human Rights</i>
–	< www.echr.coe.int >

Zijn uitspraken van het HvJ EG, het EHRM of de ECRM ook in de *NJ* gepubliceerd, dan verdient het aanbeveling ook die vindplaats te vermelden.

Voor de volledige lijst van afkortingen zie hoofdstuk 6.

4.3 De vorm van jurisprudentieverwijzingen

Jurisprudentieverwijzingen hebben een vaste vorm, gericht op de gegevens die minimaal nodig zijn voor unieke identificatie van de uitspraak: instantie, datum en bronvermelding.

De basisvorm is dus:

- instantie (afgekort, zoals hierna aangegeven), zonder komma gevolgd door:
- plaats (tenzij de instantie uniek is), zonder komma gevolgd door:
- datum (voluit), gevolgd door een komma,
- bronvermelding, bestaande uit:
 - tijdschrift/publicatiebron (cursief, bij voorkeur afgekort, zie de lijst van afkortingen), zonder komma gevolgd door:
 - jaartal, gevolgd door komma (of indien nodig volumenummer en komma) en
 - volgnummer (of bladzijde of paragraaf; in dat geval voorafgegaan door expliciete vermelding: p. of § of par.).

De hier weergegeven vorm van de bronvermelding komt veel voor en geldt als aanbevolen vorm in al die gevallen waarin de bronpublicatie geen vaste citeerwijze kent. Is die er wel, volg dan de aanbevolen citeerwijze.

Hof Amsterdam 7 december 1995, *NJ* 1996, 12.

Pres. Rb. 's-Hertogenbosch 16 juli 1982, *NJCM-Bulletin* 1982, p. 334.

Vzr. Rb. Amsterdam 3 juni 2004, *LJN* AP0556

In plaats van 's-Gravenhage en 's-Hertogenbosch mag men Den Haag en Den Bosch schrijven.

Als de uitspraak niet is gepubliceerd, vermeld dan het (rol)nummer.

3. Hof Amsterdam 8 december 1995, rolnr. 95/345.

4. ABRvS 3 november 1997, rolnr. EO3.96.0296.

Als de uitspraak op <www.rechtspraak.nl> is gepubliceerd, het landelijk jurisprudentienummer (*LJN*) vermelden:

HR 7 mei 2004, *LJN* AF6988.

In de optimale variant vermeldt men ook andere relevante informatie, zoals het nummer van de rechtsoverweging ('r.o.') of de paragraaf 'par. '); vervolgens tussen haakjes:

- de naam van de advocaat-generaal,
- cursief de roepnaam van de uitspraak (bijvoorbeeld partijen),
- de naam (niet de initialen) van de annotator ('m.nt. ...'),
- waar de uitspraak elders is gepubliceerd met de naam van de annotator (en):

1. HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35.
1. HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461, r.o. 35 (concl. A-G Hartkamp).
1. HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461 (concl. A-G Hartkamp; m.nt. Kleijn).
1. HR 23 september 1994, *NJ* 1996, 461 (concl. A/G Hartkamp; *Kas-Associatie/Drying*; m.nt. Kleijn; *V&O* 1994, p. 121, m.nt. Ten Voorde).

Ook andere toevoegingen zijn mogelijk. Omdat zij geen direct identificerende functie hebben, mogen zij ook verhalenderwijs in het commentaar worden verwerkt:

(vervolg op: Rb. Alkmaar 10 oktober 1994, *NJ* 1995, 101)

(eindoordeel na doorverwijzing: HR 2 maart 1995, *NJ* 1995, 356)

(*De Vries/Centraal Beheer*, inzake achterstallige verzekeringspremie, aanspraak op uitkering)

Verwijzingen naar Europese jurisprudentie worden op dezelfde manier opgebouwd als verwijzingen naar Nederlandse jurisprudentie. Bij uitspraken van de Europese Commissie voor de rechten van de mens, van het Hof van Justitie van de EG, en van het Gerecht van eerste aanleg van de EG pleegt men echter na de datum het *zaaknummer* te vermelden. En bij uitspraken van het Europese Hof voor de rechten van de mens wordt altijd de *roepnaam* van de uitspraak vermeld (en bij voorkeur ook het zaaknummer, zeker als de zaak nog niet gepubliceerd is).

De letter C duidt op het Hof van Justitie, de letter T op het Gerecht van eerste aanleg. Het nummer achter de schuine streep geeft het jaar aan waarin de zaak is aangebracht. De letter P, volgend op het zaaknummer, geeft aan dat het een zaak in appel ('*Pourvoi*') is tegen een uitspraak van het Gerecht van eerste aanleg:

1. EHRM 25 juni 1998, *RJ&D ECHR* 1998, 101, par. 43 (*X en Y/Hongarije*; *NJ* 1999, 27, m.nt. Alkema).
2. ECRM 19 januari 1997, zaak 22383/93, *D&R* 1997, 80A.
3. HvJ EG 15 januari 1986, zaak 41/84, *Jur.* 1986, p. 1.
4. HvJ EG 27 november 1991, zaak C-4/91, *Jur.* 1991, p. I-5627.
5. GvEA EG 7 juli 1994, zaak T-43/92, *Jur.* 1994, p. II-441.
6. HvJ EG 24 maart 1994, zaak C-275/92P, *Jur.* 1994, p.I-1039.

4.4 De jurisprudentielijst

Een *jurisprudentielijst* kan zo opgezet worden dat zij tevens *jurisprudentieregister* is. Het verdient aanbeveling de jurisprudentielijst in te delen naar instantie. Een territoriaal-hiërarchische volgorde ligt daarbij voor de hand. De gerechtshoven, rechtbanken enzovoorts worden in alfabetische volgorde van de plaatsen onderverdeeld:

- Internationaal Gerechtshof
- Internationaal Strafhof
- Comité voor de rechten van de mens
- Europees Hof voor de rechten van de mens
- Europese Commissie voor de rechten van de mens
- Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
- Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen

- Hoge Raad
- Hof Amsterdam (enz.)
- Rechtbank Alkmaar (enz.)
- President Rechtbank Alkmaar (enz.)
- Kantonrechter Alkmaar (enz.)

- Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
- Voorzitter Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State
- Centrale Raad van Beroep
- College van Beroep voor het bedrijfsleven
- President College van Beroep voor het bedrijfsleven

- Kroon

- Nationale ombudsman

Per instantie worden de uitspraken in chronologische volgorde vermeld. In een uitvoerig boekwerk kan men eventueel zowel een hiërarchisch ingerichte als een chronologische lijst van uitspraken opnemen.

5 Hoofdletters

Hoewel dit boekje geen 'Schrijfwijzer' bedoelt te zijn, volgen hier toch enkele tips met betrekking tot een veel voorkomend probleem: het gebruik van de hoofdletter.

Beperk het gebruik van hoofdletters zoveel mogelijk.

Naast hoofdletters aan het begin van een zin en bij eigennamen zijn hoofdletters op hun plaats in:

- afkortingen zonder punt:

RvS (zie verder hoofdstuk 6, Afkortingen)

- citeertitels van regelingen:

Algemene wet bestuursrecht, Burgerlijk Wetboek (zie de voorgaande paragrafen)

- benamingen van unieke staatsinstellingen die in de Grondwet of instellingsregeling met een hoofdletter worden geschreven:

Koninkrijk, Koningin, Rijk, Kroon, Staten-Generaal, Tweede Kamer, Eerste Kamer, Raad van State, Algemene Rekenkamer, Nationale ombudsman, Hoge Raad, Centrale Raad van Beroep

Dit geldt ook voor unieke internationale instellingen:

Hof van Justitie van de EG, Europees Hof voor de rechten van de mens, Benelux-Gerechtshof

Echter, in samenstellingen wordt geen hoofdletter gebruikt:

rijksoverheid, kroonlid

- benamingen van decentrale lichamen en organen en van rechterlijke instanties, echter uitsluitend indien de plaatsnaam is toegevoegd; bovendien benamingen van unieke nationale of internationale rechterlijke instanties:

Rechtbank Den Haag, Hoge Raad, Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden, de Gemeente Amsterdam

1. Pres. Rb. Haarlem 25 oktober 1996, KG 1996, 360.
2. Hof 's-Gravenhage 27 oktober 1995, KG 1996, 4.

Maar:

De rechtbank kwam tot een andere conclusie dan de kantonrechter, en burgemeester en wethouders hebben nog geen besluit genomen. De gemeenteraad benoemt de wethouders.

In november 1996 besliste Hof Amsterdam, dat de Evangelische Omroep een uitzending over abortusklinieken niet mocht uitzenden, omdat de omroep met verborgen camera's had gewerkt. Het hof bevestigde het vonnis van de president.

- namen van ministeries en dergelijke, maar 'ministerie', 'departement' en 'afdeling' worden met een kleine letter geschreven:

De directie Rechtspleging van het ministerie van Justitie (...)

- aanduidingen van ministers en staatssecretarissen indien de naam van het ministerie is toegevoegd (in een dergelijk geval krijgt ook de minister-president hoofdletters):

De Minister van Binnenlandse Zaken heeft gistermiddag verklaard dat de uitgifte van het *Staatsblad* een taak van de Minister van Justitie dient te blijven en dus niet dient te worden overgedragen aan de Minister-President; minister Sorgdrager en de minister-president bleken het daarmee eens.

Een minister in wie het vertrouwen is opgezegd, dient op te stappen. De andere ministers mogen blijven zitten.

Het bovenstaande leidt ertoe dat onder meer de volgende woorden vrijwel nooit met een hoofdletter worden geschreven:

kamer, kamerlid, regering, kabinet, koninklijk besluit, artikel, voorstel van wet, memorie van toelichting, officier van justitie, advocaat-generaal, rechter.

6 Afkortingen

6.1 Het gebruik van afkortingen

Het gebruik van veel afkortingen maakt een tekst lastig leesbaar. Anderzijds is het eveneens vervelend om een bepaald begrip dat in het desbetreffende rechtsgebied essentieel is – bijvoorbeeld een wet of een instelling – steeds voluit te moeten lezen, terwijl de afkorting algemeen geaccepteerd en een begrip op zichzelf is geworden. Denk bijvoorbeeld aan het Burgerlijk Wetboek. Tussen die twee uitersten moet de auteur laveren bij het schrijven van een juridisch betoog. Maar bedenk: beter te weinig (als dat al mogelijk is) dan te veel afkortingen.

Wat hier wordt gesteld over het gebruik van afkortingen geldt overigens niet voor het gebruik van afkortingen in noten. Daar dient het uitgangspunt te zijn de informatie zo gecomprimeerd mogelijk, maar nog wel steeds begrijpelijk, weer te geven. Tussen haakjes wordt meestal ook meer afgekort dan in de lopende tekst.

Wanneer een begrip in een tekst slechts een of twee keer voorkomt, heeft het gebruik van een afkorting geen zin, ook al bestaat er wellicht een algemeen bekende afkorting voor dat begrip. Wordt het begrip verschillende keren gebruikt, dan dient het uitgangspunt bij het gebruik van een afkorting te zijn: schrijf het begrip wanneer het voor de eerste keer gebruikt wordt voluit en zet de afkorting erachter (tussen haakjes, zonder aanhalingstekens). Dit geldt voor alle publicaties, welke omvang ze ook hebben. Neem in monografieën, handboeken en bundels bovendien voorin een lijst van gebruikte afkortingen op. In tijdschriften is dit meestal niet mogelijk. Maak daarom in tijdschriftartikelen nog zuiniger gebruik van afkortingen dan in boeken.

Het is niet de bedoeling al te snel voor ieder begrip dat steeds terugkomt in een tekst een afkorting in te voeren. Gebruik alleen die afkortingen die in het desbetreffende rechtsgebied algemeen gebruikelijk zijn. Wie voor een bepaalde doelgroep schrijft, kan de afkortingen gebruiken waarmee die lezers bekend geacht mogen worden. Wordt in die publicatie een zijpad be-

treden naar een ander rechtsgebied, gebruik dan liever geen afkortingen uit dat gebied, omdat de doelgroep daarmee wellicht niet steeds bekend is.

Afkortingen dienen slechts bij uitzondering gebruikt te worden voor iets anders dan (wettelijke) regelingen, organisaties, organen, instanties, functionarissen en dergelijke. Alleen wanneer voor een theoretisch juridisch begrip een (in het betreffende rechtsgebied) algemeen aanvaarde afkorting bestaat, kan men die gebruiken. Let daarbij op wat algemeen gebruikelijk is bij andere, toonaangevende, auteurs en sluit daarbij aan. In het strafrecht is bijvoorbeeld:

avas **afwezigheid van alle schuld**

zo'n algemeen gebruikelijke afkorting.

Afkortingen uit het algemene taaldomein moeten in de lopende tekst zo weinig mogelijk worden toegepast. Enige afkortingen die in de lopende tekst acceptabel zijn, zijn:

art., bijv., c.q., e.a., e.d., enz. en o.a.

Deze afkortingen hoeven niet in de afkortingenlijst in een boek opgenomen te worden.

6.2 **Hoofdletters of kleine letters in afkortingen**

Afkortingen van tijdschriften, schriftelijke stukken (zoals de verschillende kamerstukken) en eigennamen van instellingen en organisaties worden meestal met hoofdletters geschreven.

Wanneer er een voorzetsel – meestal 'van' of 'voor' – of een lidwoord staat in een afkorting waarvan de hoofdwoorden met hoofdletters worden afgekort, dient deze met een kleine letter en zonder punt afgekort te worden.

KvK **Kamer van Koophandel en Fabrieken**

UvA **Universiteit van Amsterdam**

Juridische termen en begrippen worden meestal met kleine letters afgekort:

i.b.s. **inbewaringstelling**

Voor het gebruik van hoofdletters in afkortingen van wetten zijn minder eenduidige regels te geven. Volgens de *Aanwijzingen voor de regelgeving*

1998 moet de eerste letter van de titel van een wet met een hoofdletter worden geschreven en de rest met kleine letters. De afkortingen zouden logischerwijs deze aanwijzing moeten volgen, maar de *Woordenlijst Nederlandse taal* 1998 stelt: 'Afkortingen van wetten worden echter met hoofdletters geschreven'. De praktijk biedt een bonte afwisseling, al is er voor veel regelingen een ingeburgerd gebruik; de lijst in 6.6.3 biedt daarvan een weerslag. In een aantal gevallen wordt de oude versie van een wet geheel met hoofdletters geschreven en de nieuwe wet met slechts één hoofdletter, verder kleine letters (vergelijk de oude Algemene Bijstandswet – ABW – met de nieuwe Algemene bijstandswet – Abw). Indien een jaartal in de citeertitel is opgenomen is deze onderscheiding niet nodig.

6.3 Gebruik van punten in afkortingen

Regel is dat er geen punten worden gebruikt in afkortingen die (grotendeels) bestaan uit hoofdletters en in afkortingen van wetten.

GOR	groepsondernemingsraad
MvT	memorie van toelichting
Hnw	Handelsnaamwet
Aw	Auteurswet

Afgekorte woorden uit het algemene taaldomein krijgen een punt:

p., par., bijv., nr.

Wanneer een begrip uit meer dan één woord bestaat, wordt elke letter die staat voor een woord gevolgd door een punt:

i.o. in oprichting

Dat is overigens niet het geval indien de afkorting zelf een woord is (geworden):

avas	afwezigheid van alle schuld
enac	exceptio non adimpleti contractus

Ook als letters in een afkorting staan voor verschillende lettergrepen van één woord, wordt een punt gezet achter iedere letter:

g.v.o. gerechtelijk vooronderzoek

Maar, indien het gebruikelijk is om in een bepaalde afkorting meer dan één letter voor een woord of lettergreep te gebruiken, dan wordt tussen die letters geen punt gebruikt en komt achter elk deel van de afkorting één punt.

i.w.tr. inwerkingtreding

m.nt. met noot

6.4 **Mr of mr. – dr of dr. ?**

Ten onrechte werden in het verleden meester en doctor vaak afgekort tot mr en dr zonder punt. Dat was niet gebaseerd op enig officieel grammaticaal voorschrift, maar op de onjuiste veronderstelling dat het om een samentrekking en niet om een afkorting ging en dat alleen afkortingen een punt zouden moeten krijgen.

De verwarring daarover werd nog in de hand gewerkt door een tegenstrijdigheid tussen het Spellingsbesluit van 19 juni 1996,⁷ dat de afkortingen van academische titels als mr. drs. lic. en prof. met punt voorschreef en de artikelen 7.20 en 7.22 van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW)⁸, waarin bepaald werd dat de samentrekende afkortingen als mr, ir en dr zonder punt geschreven werden. Hoewel formeel de wet boven een algemene maatregel van bestuur gaat, bevelen wij in de eerdere drukken van dit boekje aan om – in overeenstemming met het gebruik en de *Woordenlijst Nederlandse taal* 1998 – het Spellingsbesluit te volgen en de afkortingen van academische titels met een punt te schrijven.

Mocht hierover nog discussie mogelijk zijn geweest, daar kan thans een punt achter gezet worden. Op 18 januari 2000 verscheen in het *Staatsblad*⁹ de tekst van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek opnieuw, en zie, alle afgekorte titels zijn van een punt voorzien, conform het Spellingsbesluit en de *de Woordenlijst Nederlandse taal* 1998.

Het is dus mr. met punt.

7. *Stb.* 1996, 394.

8. Wet van 8 oktober 1992, *Stb.* 1992, 593.

9. *Stb.* 2000, 11.

6.5 Afkortingen van meervoudsvormen

Het gebruik van verdubbelingen van letters om aan te geven dat een meervoudsvorm bedoeld is, wordt afgeraden. Afkortingen kunnen zowel voor de enkelvoudsvorm als voor de meervoudsvorm staan. Afhankelijk van hetgeen erop volgt, blijkt welke vorm bedoeld is.

p. 1-15	pagina's 1 tot en met 15
art. 215-218	artikelen 215 tot en met 218
nr. 1-28	nummers 1 tot en met 28
par. 3-5	paragrafen 3 tot en met 5

6.6 Lijst van veel voorkomende afkortingen en schrijfwijzen

Zonder aanspraak te maken op volledigheid worden hieronder drie lijsten met veel gebruikte afkortingen vermeld: eerst een algemene (daarbij inbegrepen de rechterlijke instanties en rechterlijke begrippen, de universiteiten en internationale instellingen), de tijdschriften en ten slotte wetgeving, verdragen en andere regelingen.

6.6.1 Algemene afkortingen

aantekening(en)	aant.
academisch proefschrift	diss.
ad interim	a.i.
administratiekantoor	AK
administratieve rechtspraak overheidsbeschikkingen	Arob
advocaat-generaal	A-G
Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State	ABRvS
Afdeling rechtspraak van de Raad van State	ARRvS
Afdeling voor de geschillen van bestuur van de Raad van State	AGRvS
afdeling(en)	afd.
afwezigheid van alle schuld	avas
algemene beginselen van behoorlijk bestuur	a.b.b.b.
Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst	AIVD
Algemene Inspectiedienst	AID
algemene maatregel van bestuur	AMvB
algemene plaatselijke (of politie)verordening	APV
algemene vergadering van aandeelhouders	AVA
alternatieve geschillenbeslechting [zie ook ADR]	AGB
alternative dispute resolution [zie ook AGB]	ADR

ambtenarengerecht	Ag.
Arbeidsinspectie	AI
arrondissement	arr.
artikel(en)	art.
Autoriteit Financiële Markten	AFM
auditeur-militair	A/M
belasting over de toegevoegde waarde	BTW
Benelux-Gerechtshof	BenGH
Benelux-Merkenbureau	BMM
beperkte aansprakelijkheid	BA
beroep in cassatie verworpen	cass. verw.
besloten vennootschap	BV ¹⁰
bewerking/bewerker	bew.
bijlage(n)	bijl.
bladzijde(n)	p.
burgemeester en wethouders	B&W
cassatie	cass.
centrale ondernemingsraad	COR
Centrale Raad van Beroep	CRvB
Centrale Recherche Informatiedienst	CRI
circulaire	circ.
collectieve arbeidsovereenkomst	CAO
College bescherming persoonsgegevens	CBP
College van beroep studiefinanciering	CBSf
College van Beroep voor het bedrijfsleven	CBB
college van bestuur	CvB
college van burgemeester en wethouders	B&W
college van gedeputeerde staten	GS
commanditaire vennootschap	c.v.
commissie	cie.
Commissie gelijke behandeling	CGB
commissie van beroep	CvB
Commissie van Beroep	CvB
Commissie van Beroep studiefinanciering	CvBS
commissie van toezicht	c.v.t.
Commissie voor bezwaar- en beroepschriften	Cie. Ber.schr.
Commissie voor de verzoekschriften	Cie. Verz.schr.
conclusie	concl.

10. In eigennamen soms B.V., b.v. of bv.

Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa	CVSE
conform	cfm.
considerans	cons.
coöperatie	coöp.
cum annexis	c.a.
cum suis	c.s.
de dato	d.d.
De Nederlandsche Bank	DNB
departementale richtlijnen	Dep. RI.
Dienst Toezicht Energie	DTe
directeur-generaal	D/G
directoraat generaal	DG
dissertatie	diss.
doctor	dr.
doctorandus	drs.
Economic and Social Council United Nations	ECOSOC UN
Economisch en Sociaal Comité EG	Ecosoc EG
Economische Controle Dienst	ECD
economische politierechter	ec. pol.r.
eindverslag (Eerste Kamer)	EV I
eindverslag (Tweede Kamer)	EV II
en anderen [et alii]	e.a.
enkelvoudige kamer	EK
et alii [en anderen]	e.a.
Erasmus Universiteit Rotterdam	EUR
European currency unit	ECU
Europees Economisch Samenwerkings Verband	EESV
Europees Hof voor de rechten van de mens	EHRM
Europees Monetair Fonds	EMF
Europees Monetair Stelsel	EMS
Europees Parlement	EP
Europees Sociaal Fonds	ESF
Europese Commissie voor de rechten van de mens	ECRM/ECieRM
Europese Economische Gemeenschap	EEG
Europese Economische Ruimte	EER
Europese Gemeenschap voor Atoomenergie	Euratom
Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal	EGKS
Europese Gemeenschap(pen)	EG
Europese Monetaire Unie	EMU
Europese Politieke Samenwerking	EPS
Europese Unie	EU

Europese Vrijhandelsassociatie	EVA
exceptio non adimpleti contractus	enac
facsimile uitgave	facs. uitg.
filetransportprotocol	ftp
Fiscale inlichtingen- en opsporingsdienst	FIOD
Food and Agricultural Organisation of the United Nations / Voedsel en Landbouw Organisatie van de Verenigde Naties	FAO
gedeputeerde staten	GS
gedrags- en beroepsregels	GBR
Gemeenschappelijk Administratiekantoor	GAK
Gemeenschappelijk Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen en Aruba	Gem. Hof NA en Aruba
gemeente	gem.
General Agreement on Tariffs and Trade	GATT
Gerecht in Eerste Aanleg van Aruba	GiEA Aruba
Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen	GvEA EG
Gerecht in Eerste Aanleg van de Nederlandse Antillen	GiEA NA
gerechtelijk vooronderzoek	g.v.o.
gerechtshof	Hof
gewestelijk arbeidsbureau	GAB
gewijzigde aansprakelijkheid	GA
groepsondernemingsraad	GOR
Hof van Discipline	HvD
Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen	HvJ EG
Hof van Justitie van de Nederlandse Antillen	HvJ NA
Hoge Raad der Nederlanden	HR
hoofdstuk	hfdst.
Hoog Militair Gerechtshof	HMG
in oprichting	i.o.
inbewaringstelling	i.b.s.
inkomstenbelasting	IB
Internationaal Gerechtshof / International Court of Justice	ICJ
Internationaal Monetair Fonds	IMF
internationaal privaatrecht	IPR
International Chamber of Commerce	ICC
International Labour Organisation	ILO
International Standardization Organization	ISO
International Telecommunications Union / Internationale Telecommunicatie Unie	ITU

Internationale Arbeidsorganisatie	IAO
inverzekeringstelling	i.v.s.
inwerkingtreding/in werking getreden	i.w.tr.
jaargang	jrg.
juncto/junctis	jo. of j°
Kamer van Koophandel en Fabrieken	KvK
kantonrechter	Ktr.
Katholieke Universiteit Brabant	KUB
Katholieke Universiteit Nijmegen	KUN
koninklijk besluit	KB
Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie	KNB
kort geding	k.g.
Krijgsraad	Kr.
Landelijk Jurisprudentie Nummer	LJN
linkerkolom	l.k.
loonbelasting	LB
losbladige uitgave	losbl.
maatschappij	mij.
medezeggenschapsraad	MR
meervoudige kamer	MK
meester in de rechten	mr.
memorie van antwoord (Eerste Kamer)	MvA I
memorie van antwoord (Tweede Kamer)	MvA II
memorie van toelichting (Eerste Kamer)	MvT I
memorie van toelichting (Tweede Kamer)	MvT II
met noot van	m.nt.
middelste kolom	m.k.
ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	BZK
ministerie van Buitenlandse Zaken	BuZa
ministerie van Defensie	MvD
ministerie van Economische Zaken	EZ
ministerie van Financiën	MvF
ministerie van Justitie	MvJ
ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij	LNV
ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen	OCW
ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid	SZW
ministerie van Verkeer en Waterstaat	V&W
ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport	VWS
ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer	VROM
ministeriële regeling	Min. Reg.

naamloze vennootschap	NV ¹¹
Nationaal Milieubeleidsplan	NMP
Nederlands Arbitrage-Instituut	NAI
Nederlands Normalisatie-instituut	NNI
Nederlandse Juristen-Vereniging	NJV
Nederlandse Mededingingsautoriteit	NMa
Nederlandse norm (uitgegeven door het Nederlands Normalisatie-instituut)	NEN
Nederlandse Omroep Zender Maatschappij	NOZEMA
Nederlandse Orde van Advocaten	NOVA
Nederlandse Vereniging voor Internationaal Recht	NVIR
Noord-Atlantische Verdragsorganisatie	NAVO
North Atlantic Treaty Organization	NATO
nota naar aanleiding van het eindverslag (Eerste Kamer)	NEV I
nota naar aanleiding van het eindverslag (Tweede Kamer)	NEV II
nota naar aanleiding van het verslag (Eerste Kamer)	NV I
nota naar aanleiding van het verslag (Tweede Kamer)	NV II
nummer(s)	nr.
officier van justitie	Ovj
Onafhankelijke Post- en Telecommunicatie Autoriteit	OPTA
omzetbelasting	OB
Onafhankelijke Post en Telecommunicatie Autoriteit	OPTA
Ondernemingskamer bij het Gerechtshof te Amsterdam	Hof Amsterdam OK
ondernemingsraad	OR
ondertoezichtstelling	o.t.s.
onderzoek ter terechtzitting	o.t.t.z.
onroerendgoedbelasting	OGB
onroerendezaakbelasting	OZB
oorspronkelijk (regerings)ontwerp	OO
Open Universiteit	OU
Openbaar Ministerie	OM
openbare commissievergadering	OCV
Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	OESO
Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa	OVSE

11. In eigennamen soms N.V., n.v. of nv.

Organization for Economic Cooperation and Development	OECD
overwegende [in jurisprudentie]	O.
Pachtkamer bij het Gerechtshof te Arnhem	Hof Arnhem PK
pagina('s)	p.
paragraaf / paragrafen	par. of 1/4
parlementaire geschiedenis	Parl. Gesch.
Pensioen- & Verzekeringskamer	PVK
plaatsvervangend(e)	plv.
planologische kernbeslissing	PKB
politierechter	Pol.r.
president	Pres.
proces-verbaal	p.v.
procureur	proc.
procureur-generaal	P/G
proefschrift	diss.
professor	prof.
protocol	Prot.
provinciale staten	PS
provincie	prov.
publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie	PBO
raad van beroep	RvB
raad van commissarissen	RvC
Raad van Europa	RvE
Raad van State	RvS
raad van toezicht	RvT
Raad voor de Arbitrage	RvA
Raad voor de Journalistiek	RvdJ
Raad voor de kinderbescherming	RvdK
Raad voor het openbaar bestuur	Rob
Radboud Universiteit Nijmegen [vanaf september 2004 opvolger van KUN]	RUN
rechtbank	Rb.
rechter-commissaris	R/C
rechterkolom	r.k.
rechtsoverweging	r.o.
Reclame Code Commissie	RCC
redactie	red.
Regionaal Bureau voor de Arbeidsvoorziening	RBA
registeraccountant	RA
reglement van orde	RvO
resolutie	Res.

rijksuniversiteit	RU
Rijksuniversiteit Groningen	RUG
Scheidsgerecht voor het Nederlandse Ziekenhuiswezen	SNZ
secretaris-generaal	S/G
Sociaal-Economische Raad	SER
Sociale verzekeringsbank	SVB
Societas Europaeae (Europese NV)	SE
Stichting Toezicht Effectenverkeer	STE
subsidiar	subs.
supplement	suppl.
Tariefcommissie	TC
Technische Universiteit Delft	TUD
Technische Universiteit Eindhoven	TUE
telastlegging	t.l.l.
ten laste van	t.l.v.
tenuitvoerlegging	tul
terugwerkende kracht	t.w.kr.
ter voorkoming van dubbele belasting	t.v.v.d.b.
terbeschikkingstelling	t.b.s.
terbeschikkingstelling van de regering	t.b.r.
terugwerkende kracht	t.w.kr.
toelichting	toel.
Trade Related Aspects of Intellectual Property	TRIPs
uitgesloten aansprakelijkheid	UA
Uitvoering Werknemersverzekeringen	UWV
uniform resource locator	URL
United Nations Conference on Trade and Development	UNCTAD
United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation / Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur	UNESCO
United Nations International Children's (Emergency) Fund	UNICEF
Universiteit Leiden	UL
Universiteit Maastricht	UM
Universiteit Twente	UT
Universiteit Utrecht	UU
Universiteit van Amsterdam	UvA
vennootschap onder firma	v.o.f.
vennootschapsbelasting	Vpb.
Verenigde Naties	VN
Vereniging van Nederlandse Gemeenten	VNG

Vereniging voor Administratief Recht	VAR
Vereniging voor Auteursrecht	VVA
Vereniging voor Belastingwetenschap	VBW
Vereniging voor Bouwrecht	VBR
Vereniging voor Media- en Communicatierecht	VMC
Vereniging voor Milieurecht	VMR
vergelijk	vgl.
vermogensbelasting	VB
verordening	Vo.
Verslag (Eerste Kamer)	Verslag I
Verslag (Tweede Kamer)	Verslag II
Verslagen en Mededelingen	V en M
versus	vs.
volgens	vlg.
voorlopig verslag (Eerste Kamer)	VV I
voorlopig verslag (Tweede Kamer)	VV II
voorlopige hechtenis	v.h.
voorwaardelijke veroordeling	v.v.
voorwaardelijke/vervroegde invrijheidstelling	v.i.
voorzieningenrechter	Vzr.
voorzitter	Vz.
voorzitter Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State	Vz. ABRvS
voorzitter Afdeling rechtspraak van de Raad van State	Vz. ARRvS
Vrije Universiteit Amsterdam	VU
waarnemend	wnd.
Wageningen Universiteit en Researchcentrum	Wageningen UR
West-Europese Unie	WEU
Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid	WRR
wettelijke aansprakelijkheid	WA
World Health Organization / Wereld Gezondheidsorganisatie	WHO
World Trade Organization	WTO
World Wide Web	WWW
zelfstandig bestuursorgaan	zbo
zonder jaar van uitgave	z.j.
zonder plaats van uitgave	z.p.

6.6.2 *Tijdschriften en andere publicatiebronnen*

<i>Aanhangsel bij de Handelingen van de Eerste Kamer</i>	<i>Aanhangsel Handelingen I</i>
<i>Aanhangsel bij de Handelingen van de Tweede Kamer</i>	<i>Aanhangsel Handelingen II</i>
<i>Aansprakelijkheid en Verzekering</i>	<i>A&V</i>
<i>Aansprakelijkheid, Verzekering en Schade</i>	<i>AV&S</i>
<i>AB Rechtspraak Bestuursrecht</i>	<i>AB</i>
<i>ABkort</i>	<i>ABkort</i>
<i>Actuele Rechtspraak Ondernemingspraktijk</i>	<i>ARO</i>
<i>Advocatenblad</i>	<i>Adv.bl.</i>
<i>Air and Space Law</i>	<i>Air Law</i>
<i>American Journal of International Law</i>	<i>AJIL</i>
<i>AMI. Tijdschrift voor auteurs-, media- & informatierecht</i>	<i>AMI</i>
<i>Annuaire Français de Droit International</i>	<i>AFDI</i>
<i>Arbeid Integraal. Bulletin Arbeid, Sociale Zekerheid & Recht</i>	<i>Arbeid Integraal</i>
<i>ArbeidsRecht</i>	<i>ArbeidsRecht</i>
<i>Ars Aequi. Juridisch studentenblad</i>	<i>AA</i>
<i>Bedrijfsjuridische berichten</i>	<i>Bb</i>
<i>Beslissingen in Belastingzaken. Nederlandse Belasting-rechtspraak</i>	<i>BNB</i>
<i>Bestuurswetenschappen</i>	<i>Bestuurswet.</i>
<i>Bijblad bij de Industriële Eigendom</i>	<i>BIE</i>
<i>Bijlagen bij de Handelingen van de Eerste Kamer</i>	<i>Kamerstukken I</i>
<i>Bijlagen bij de Handelingen van de Tweede Kamer</i>	<i>Kamerstukken II</i>
<i>Bopz Jurisprudentie</i>	<i>Bj</i>
<i>Bouwrecht</i>	<i>BR</i>
<i>British Yearbook of International Law</i>	<i>BYIL</i>
<i>Bulletin van de Europese Gemeenschappen</i>	<i>Bull. EG</i>
<i>Bulletin van de Europese Unie</i>	<i>Bull. EU</i>
<i>Cahiers de Droit Européen</i>	<i>CDE</i>
<i>Common Market Law Reports</i>	<i>CMLR</i>
<i>Common Market Law Review</i>	<i>CML Rev.</i>
<i>Computerrecht</i>	<i>Computerrecht</i>
<i>Conclusies Rechtspraak van de Week</i>	<i>CRvdW</i>
<i>Data Juridica</i>	<i>DJ</i>
<i>Decisions and Reports of the European Commission of Human Rights</i>	<i>D&R</i>
<i>Delikt en Delinkwent</i>	<i>DD</i>

Douanerechtspraak	Douanerecht- spraak
EB. Tijdschrift voor scheidingsrecht	EB
Encyclopedia of European Community Law	EECL
Entertainment & Recht	E&R
Europa Recht	EuR
European Current Law	Euro. CL
European Intellectual Property Review	EIPR
European Journal of International Law	EJIL
European Journal of Private Law	EJPL
European Law Digest	ELD
European Law Review	ELR
European Review of Private Law	ERPL
European Transport Law	ETL
FED Fiscaal Weekblad	FED
Fiscale Berichten voor het Notariaat	FBN
Forfaitair. Fiscaal studenten maandblad	Forfaitair
De Gemeentestem	Gst.
De Gerechtsdeurwaarder	Ger.deurw.
German Yearbook of International Law	GYIL
Gids Vreemdelingenrecht	GV
Handelingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	Handelingen I
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	Handelingen II
HandHaving. Blad voor uitvoerders en handhavers Ruimte / Wonen / Milieu	HandHaving
Human Rights Law Journal	HRLJ
Human Rights Quarterly	HRQ
Intellectuele Eigendom en Reclamerecht	IER
International and Comparative Law Quarterly	ICLQ
International Business Law Journal	BLJ
International Construction Law Review	ICLR
International Court of Justice. Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders	ICJ Rep.
International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations	IntComp.LLIR
International Law Reports	ILR
International Legal Materials	ILM
International Review of Penal Law	Int.Rev.Penal L
JAR Verklaard. Jurisprudentie Arbeidsrecht	JAR Verklaard
Jaarboek Rechtspersonenrecht Vennootschapsrecht Effectenrecht	Jrv
Journal du Droit International	JDI

<i>Juridisch & Fiscaal Tijdschrift Privatisering</i>	TP
<i>Juridisch up to Date</i>	JutD
<i>Juridische Berichten voor het Notariaat</i>	JBN
<i>Jurisprudentie</i>	
– <i>Algemene Bijstandswet</i>	JABW
– <i>Ambtenarenrecht EG</i>	Jurambt.
– <i>Arbeidsrecht</i>	JAR
– <i>Bestuursrecht</i>	JB
– <i>Bestuursrecht Plus</i>	JBplus
– <i>Burgerlijk Procesrecht</i>	JBPr
– <i>en Beschikkingen Mededingingsrecht</i>	JBM
– <i>Gerecht van eerste aanleg van de Europese Gemeenschappen</i>	Jur. II ¹²
– <i>Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen</i>	Jur.
– <i>Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen</i>	Jur. I ¹³
– <i>Milieurecht</i>	JM
– <i>Onderneming & Recht</i>	JOR
– <i>Onderwijswetten [opgenomen in School en Wet]</i>	JO
– <i>Sociale Voorzieningen</i>	JSV
– <i>Verhaal Bijstand</i>	JVB
– <i>Vreemdelingenrecht</i>	JV
– <i>Wet werk en bijstand</i>	JWWB
<i>Juristenkrant</i>	<i>Juristenkrant</i>
<i>Kamerstukken (Eerste Kamer)</i>	<i>Kamerstukken I</i>
<i>Kamerstukken (Tweede Kamer)</i>	<i>Kamerstukken II</i>
<i>Kwartaalblad Bopz-Jurisprudentie</i>	kBJ
<i>Kort Geding</i>	KG
<i>Kort Geding Kort</i>	KGK
<i>Land- en Tuinbouwbulletin</i>	LTB
<i>Legal Issues of European Integration</i>	LIEI
<i>Leyden Journal of International Law</i>	LJIL
<i>Maandblad Belastingbeschouwingen</i>	MBB
<i>Markt & Mededinging</i>	M&M
<i>Mediaforum</i>	<i>Mediaforum</i>
<i>MigrantenRecht</i>	MR
<i>Milieu en Recht</i>	M en R
<i>Milieurechtspraak</i>	<i>Milieurecht- spraak</i>
<i>Militair Rechtelijk Tijdschrift</i>	MRT

12. Zie voorbeeld in § 4.3.

13. Zie voorbeeld in § 4.3.

Modern Law Review	MLR
De Naamlooze Vennootschap	De NV
Nederlands Internationaal Privaatrecht	NIPR
Nederlands Juristenblad	NJB
Nederlands Tijdschrift voor	
– Bestuursrecht	NTB
– Burgerlijk Recht	NTBR
– Energierecht	NTE
– Europees Recht	NTER
– Fiscaal Recht	NTFR
– Internationaal Recht	NTIR
– Onderwijsrecht	NTOR
– Rechtsfilosofie & Rechtstheorie	R&R
Nederlandse Jurisprudentie	NJ
Nederlandse Jurisprudentie Onteigening	NJO
Netherlands International Law Review	NILR
Netherlands Quarterly of Human Rights	NQHR
Netherlands Yearbook of International Law	NYIL
NJ Feitenrechtspraak	NJF
NJCM-Bulletin. Nederlands Tijdschrift voor de Mensen- rechten	NJCM-Bulletin
Njkort	Njkort
Ondernemingsrecht. De Naamlooze Vennootschap · TVVS	Ondernemings- recht
Overheid en Aansprakelijkheid	O&A
Pensioenjurisprudentie	PJ
PW. Administratieve en rechterlijke beslissingen voor het notariaat	PW
Permanent Court of International Justice. Advisory Opi- nions, Judgment Orders	PCIJ Ser.A/B
Permanent Court of International Justice. Reports	PCIJ Rep.
De Praktijkgids	Prg.
Praktisch Procederen	PP
Privacy & informatie	P&I
Privacy en Registratie	P&R
Publicatieblad van de Europese Unie	PbEU
Publications of the European Court of Human Rights. Judgments and decisions	ECHR, Series A
Publications of the European Court of Human Rights. Pleadings, Oral Arguments and Documents	ECHR, Series B
Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen	PbEG
Recht & Elektronische Media	R&EM

<i>Recht der Werkelijkheid</i>	RdW
<i>Recht der Werkelijkheid. Tijdschrift voor de Sociaal-Wetenschappelijke Bestudering van het Recht</i>	<i>Recht der Werkelijkheid</i>
<i>Rechtsgeleerd Magazijn Themis</i>	RMThemis
<i>Rechtskundig Weekblad</i>	RW
<i>Rechtspraak Algemene wet bestuursrecht</i>	RAwB
<i>Rechtspraak Familierecht. Praktisch bewerkt</i>	RFR
<i>Rechtspraak Ondernemingsraad</i>	ROR
<i>Rechtspraak Sociale Verzekeringen</i>	RSV
<i>Rechtspraak van de Week</i>	RvdW
<i>Rechtspraak Zorgverzekering c.a.</i>	RZA
<i>Reclassering</i>	<i>Reclassering</i>
<i>Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye</i>	<i>Recueil / RCADI</i>
<i>Reports of Judgments and Decisions of the European Court of Human Rights</i>	<i>RJ&D ECHR</i>
<i>Review of International Competition Law</i>	RICL
<i>Revue Belge de Droit International</i>	RBDI
<i>Revue de Droit des Affaires Internationales</i>	RDAI
<i>Revue du Marché Commun et de l'Union Européenne</i>	RMC
<i>Revue Générale de Droit International Public</i>	RGDIP
<i>Revue Internationale du Droit d'Auteur</i>	RIDA
<i>Revue Trimestrielle de Droit Européen</i>	<i>Rev. trim. de droit européen</i>
<i>Revue Universelle des Droits de l'Homme</i>	RUDH
<i>RZA. Rechtspraak Zorgverzekering c.a.</i>	RZA
<i>Sancties. Tijdschrift over straffen en maatregelen</i>	<i>Sancties</i>
<i>Schip en Schade</i>	S&S
<i>School en Wet. Tijdschrift voor de Onderwijspraktijk</i>	<i>School en Wet</i>
<i>Schuldsanering. Tijdschrift voor schuldhulpverlening en wettelijke schuldsanering</i>	<i>Schuldsanering</i>
<i>SEW/Jurisprudentie EG</i>	<i>SEW/JEG</i>
<i>SEW. Tijdschrift voor Europees en economisch recht</i>	SEW
<i>SJD. Tijdschrift voor sociaal juridische dienstverlening</i>	SJD
<i>Sociaal Maandblad Arbeid</i>	SMA
<i>Sociaal Recht. Nederlands tijdschrift voor sociaal recht</i>	SR
<i>Staatsblad</i>	Stb.
<i>Staatscourant</i>	Stcrt.
<i>Stichting & Vereniging</i>	S&V
<i>Ten Berge/Stroink e.a. (red.), Administratieve Rechtspraak Overheidsbeschikkingen</i>	tBS
<i>The ICC International Court of Arbitration Bulletin</i>	<i>Bulletin ICC</i>

Tijdschrift Rechtsdocumentatie en -Informatie	TRD&I
Tijdschrift Vervoer & Recht	TVR
Tijdschrift voor	
– Agrarisch Recht	Agr.r.
– Ambtenarenrecht	TAR
– Arbitrage	TvA
– Civiele Rechtspleging	TCR
– Consumentenrecht	TvC
– Criminologie	TvCr
– de Politie	TvPol.
– Economisch Recht	TER
– Effectenrecht	TvE
– Familie- en Jeugdrecht	FJR
– Fiscaal Ondernemingsrecht	TFO
– Formeel Belastingrecht	TFB
– Gezondheidsrecht	TvGR
– Herstelrecht	Tijdschrift voor Herstelrecht
– Insolventierecht	TvI
– Mediation	TMD
– Milieuaansprakelijkheid	TMA
– Omgevingsrecht	TO
– Onderneming en Strafrecht	TOS
– Pensioenvraagstukken	TVP
– Privaatrecht	TvPr.
– Rechtsgeschiedenis	TvR
– Vergoeding Personenschade	TVP
Tractatenblad	Trb.
TVVS. Maandblad voor Ondernemingsrecht en rechtspersonen	TVVS
Uitspraken College van Beroep voor het bedrijfsleven (jaarboek)	UCB
Uitspraken Scheidsgerecht voor het Nederlandse Ziekenhuiswezen	Uitspraken SNZ
Uitspraken Sociale Zekerheid	USZ
Uitspraken Tariefcommissie	UTC
United Nations Treaty Series	UNTS
Vakstudie Nieuws	V-N
Vastgoedrecht	VGR
Vennootschap & Onderneming	V&O
Verkeersrecht	VR
Het Verzekerings-Archief	VA
Verzekeringsrechtelijke berichten	Vrb

<i>Weekblad voor Fiscaal Recht</i>	<i>WFR</i>
<i>Weekblad voor het recht</i>	<i>W</i>
<i>Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie</i>	<i>WPNR</i>
<i>WR. Tijdschrift voor huurrecht</i>	<i>WR</i>
<i>Yearbook of European Law</i>	<i>YEL</i>
<i>Yearbook of the European Convention of Human Rights</i>	<i>Yb.ECHR</i>
<i>Zeitschrift für Ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht</i>	<i>ZaöRV</i>
<i>Zorg & Verzekering. Actuele informatie in de gezondheidszorg</i>	<i>Z&V</i>

6.6.3 *Wetten, verdragen en andere regelingen*

<i>Advocatenwet</i>	<i>Advw</i>
<i>African Charter on Human and Peoples' Rights</i>	<i>AFR</i>
<i>Algemene Kinderbijslagwet</i>	<i>AKW</i>
<i>Algemene nabestaandenwet</i>	<i>ANW</i>
<i>Algemene Ouderdomswet</i>	<i>AOW</i>
<i>Algemene termijnenwet</i>	<i>ATW</i>
<i>Algemene wet bestuursrecht</i>	<i>Awb</i>
<i>Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten</i>	<i>AWBZ</i>
<i>Algemene wet gelijke behandeling</i>	<i>AWGB</i>
<i>Algemene wet inzake rijksbelastingen</i>	<i>AWR</i>
<i>Algemene wet op het binnentreden</i>	<i>Awob</i>
<i>Ambtenarenwet</i>	<i>AW</i>
<i>Amerikaans Verdrag voor de Rechten van de Mens</i>	<i>AVRM</i>
<i>Arbeidsomstandighedenbesluit</i>	<i>Arbobesluit</i>
<i>Arbeidsomstandighedenwet 1998</i>	<i>Arbowet 1998</i>
<i>Arbeidstijdenwet</i>	<i>Artw</i>
<i>Arbeidsvoorzieningswet 1996</i>	<i>Avw 1996</i>
<i>Auteurswet 1912</i>	<i>Aw</i>
<i>Belemmeringenwet Landsverdediging</i>	<i>Belwlv</i>
<i>Belemmeringenwet Privaatrecht</i>	<i>Belwp</i>
<i>Belemmeringenwet Verordeningen</i>	<i>Belwv</i>
<i>Beroepswet</i>	<i>Berw</i>
<i>Burgerlijk Wetboek</i>	<i>BW</i>
<i>Colportagewet</i>	<i>Colpw</i>
<i>Communautair Douanewetboek</i>	<i>CDW</i>
<i>Comptabiliteitswet 2001</i>	<i>CW 2001</i>
<i>Coördinatiewet Sociale Verzekering</i>	<i>CSV</i>
<i>Deltawet grote rivieren</i>	<i>DGR</i>
<i>Douanewet</i>	<i>DW</i>

Eenvormige Beneluxwet inzake Tekeningen of Modellen	BTMW
Eenvormige Beneluxwet op de merken	BMW
Europees Octrooiverdrag	EOV
Europees Sociaal Handvest	ESH
Europees Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst	EVO
Europees Verdrag ter voorkoming van foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestrafing (European Convention on the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment)	CPT
Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden	EVRM
Faillissementswet	Fw
Financiële-verhoudingswet	FVW
Flora- en faunawet	Ffw
Gemeentewet	Gemw
Gerechtsdeurwaarderswet	GDW
Gezondheids- en welzijnswet voor dieren	GWD
Grondwaterwet	GWW
Grondwet	Gw
Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1961 / Verdrag betreffende de bevoegdheid der autoriteiten en de toepasselijke wet inzake de bescherming van minderjarigen	HKV 1961
Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1996 / Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de samenwerking op het gebied van ouderlijke verantwoordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen	HKV 1996
Handelsnaamwet	Hnw
Handelsregisterwet 1996	Hregw
Huisvestingswet	Huisvw
Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten	IVBPR (of evt. BuPo)
Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind	IVRK
Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen	IVDV (of evt. Vrouwenverdrag)
Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie	IVRD

Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten	IVESCR
Invoeringswet stelselherziening sociale zekerheid	IWS
Invorderingswet 1990	IW 1990
Jachtwet	JW
Kadasterwet	Kadw
Kaderwet bestuur in verandering	Kw BIV
Kaderwet financiële verstrekkingen Justitie	Kw FV-Just Kw VE 1991
Kernenergiewet	KEW
Kieswet	KW
Landbouwkwaliteitswet	LKW
Luchtvaartwet	LVW
Luchtverkeersreglement	LVR
Mededingingswet	Mw
Monumentenwet 1988	Monw 1988
Natuurbeschermingswet	NB-wet
Natuurschoonwet 1928	NSW
Onteigeningswet	OW
Opiumwet	Opw
Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte	EER-Verdrag
Overgangswet Nieuw Burgerlijk Wetboek	OBW
Pachtwet	Pw
Penitentiaire beginselenwet	PBW
Penitentiaire maatregel	PM
Pensioen- en spaarfondsenwet	PSW
Pleegkinderenwet	PKW
Politiewet 1993	Polw 1993
Prijzenwet	Prijzw
Provinciewet	Prov w
Radio-Omroep-Zender-Wet 1935	ROZ
Reglement van Orde van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	RvO I
Reglement van Orde van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	RvO II
Reglement van orde voor de ministerraad	RvO Minister- raad
Rijksoctrooiwet 1995	ROW 1995
Rijkswet op het Nederlandschap	Rw Ned
Rijtijdenwet 1936	RTW 1936
Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden	Statuut
Successiewet 1956	SW 1956

Telecommunicatiewet	Tw
Tijdelijke wet beperking inkomensgevolgen arbeids- ongeschiktheidscriteria	BIA
Toeslagenwet	TW
Uitleveringswet	UW
Uitvoeringswet huurprijzen woonruimte	UHW
Universele verklaring van de rechten van de mens	UVRM
Verdrag betreffende de bevoegdheid der autoriteiten en de toepasselijke wet inzake de bescherming van minderjarigen / Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1961	HKV 1961
Verdrag betreffende de Europese Unie [tekst zoals van kracht na 1 mei 1999]	EU
Verdrag betreffende de Europese Unie [tekst zoals van kracht vóór 1 mei 1999]	EU-Verdrag
Verdrag inzake de bevoegdheid, het toepasselijke recht, de erkenning, de tenuitvoerlegging en de sa- menwerking op het gebied van ouderlijke verant- woordelijkheid en maatregelen ter bescherming van kinderen / Haags Kinderbeschermingsverdrag van 1996	HKV 1996
Verdrag tegen foltering en andere wrede, onmenselij- ke of ontorende behandeling of bestraffing (UN- Convention against Torture and Other Cruel, Inhu- man or Degrading Treatment or Punishment)	CAT
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap [tekst zoals van kracht na 1 mei 1999]	EG
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap [tekst zoals van kracht vóór 1 mei 1999]	EG-Verdrag
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie [tekst zoals van kracht na 1 mei 1999]	EA
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie [tekst zoals van kracht vóór 1 mei 1999]	EGA
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal [tekst zoals van kracht na 1 mei 1999]	KS
Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal [tekst zoals van kracht vóór 1 mei 1999]	EGKS-Verdrag
Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht	WV

Vreemdelingenwet 2000	VW 2000
Waterschapswet	Wschw
Wegenverkeerswet 1994	WVW 1994
Werkloosheidswet	WW
Wet aanpassing uitkeringsregeling overheveling opslagpremies	WAUOO
Wet aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen	WAM
Wet administratiefrechtelijke handhaving verkeersvoorschriften	WAHV
Wet algemene bepalingen	Wet AB
Wet algemene regels herindeling	Wet ARHI
Wet allocatie arbeidskrachten door intermediairs	Waadi
Wet arbeid en zorg	WAZO
Wet arbeid vreemdelingen	WAV
Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen	WAZ
Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten	Wajong
Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening militairen	Wamil
Wet assurantiebemiddelingsbedrijf	Wabb
Wet belastingen op milieugrondslag	Wbm
Wet bescherming persoonsgegevens	WBP
Wet bestuursrechtspraak bedrijfsorganisatie	Wbbo
Wet betreffende verplichte deelneming in een bedrijfspensioenfonds	BPF
Wet bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen	Wet Bopz
Wet bodembescherming	WBB
Wet boeten, maatregelen en terug- en invordering sociale zekerheid	BMTI
Wet brutering overhevelingstoelag lonen	BOL
Wet conflictenrecht huwelijk	WCH
Wet conflictenrecht huwelijksbetrekkingen	WCHb
Wet conflictenrecht huwelijksvermogensregime	WCHr
Wet conflictenrecht inzake ontbinding huwelijk en scheiding van tafel en bed	WCE
Wet conflictenrecht namen	WCN
Wet educatie en beroepsonderwijs	WEB
Wet financiële betrekkingen buitenland 1994	WFBB 1994
Wet financiering volksverzekeringen	WVf
Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte	WGBH/CZ

Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen	WGBMV
Wet geluidhinder	WGH
Wet gemeenschappelijke regelingen	WGR
Wet gemeentelijke basisadministratie persoonsgegevens	Wet GBA
Wet giraal effectenverkeer	Wge
Wet goederenvervoer over de weg	WGW
Wet identificatie bij financiële dienstverlening 1993	WIF 1993
Wet inburgering nieuwkomers	WIN
Wet individuele huursubsidie	Wet IHS
Wet inkomensvoorziening kunstenaars	Wik
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen	Wet IOAZ
Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers	Wet IOAW
Wet inkomstenbelasting 2001	Wet IB 2001
Wet inzake de luchtverontreiniging	Wet LUVO
Wet justitiële gegevens	WJG
Wet Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen	Wet LBIO
Wet luchtvaart	WLv
Wet medefinanciering oververtegenwoordiging oudere ziekenfondsverzekerden	Wet MOOZ
Wet medezeggenschap onderwijs 1992	WMO
Wet melding collectief ontslag	WMCO
Wet melding ongebruikelijke transacties	Wet MOT
Wet melding zeggenschap in ter beurze genoteerde vennootschappen 1996	Wmz 1996
Wet milieubeheer	WMB
Wet milieugevaarlijke stoffen	WMG
Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag	WML
Wet Nationale ombudsman	WNo
Wet op belastingen van rechtsverkeer	Wet BRV
Wet op de (re)integratie arbeidsgehandicapten	Wet REA
Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering	WAO
Wet op de bedrijfsorganisatie	Wet BO
Wet op de belasting van personenauto's en motorrijwielen 1992	BPM 1992
Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg	Wet BIG
Wet op de collectieve arbeidsovereenkomst	Wet CAO
Wet op de dividendbelasting 1965	Wet DB 1965

Wet op de economische delicten	WED
Wet op de Europese ondernemingsraden	Wet EOR
Wet op de geneesmiddelenvoorziening	WOG
Wet op de identificatieplicht	WID
Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2002	WIVD 2002
Wet op de jeugdhulpverlening	WJHV
Wet op de Kamers van Koophandel en Fabrieken 1997	Wet KvK 1997
Wet op de kansspelen	WoK
Wet op de loonbelasting 1964	Wet LB 1964
Wet op de loonvorming	Wet LV
Wet op de motorrijtuigenbelasting 1994	Wet MRB 1994
Wet op de naburige rechten	WNR
Wet op de omzetbelasting 1968	Wet OB 1968
Wet op de ondernemingsraden	WOR
Wet op de Parlementaire Enquête	WPE
Wet op de Raad van State	Wet RvS
Wet op de rechterlijke organisatie	Wet RO
Wet op de rechtsbijstand	WRB
Wet op de Registeraccountants	Wet RA
Wet op de Ruimtelijke Ordening	WRO
Wet op de stads- en dorpsvernieuwing	WSDV
Wet op de toegang tot ziektekostenverzekeringen	Wtz
Wet op de vennootschapsbelasting 1969	Wet VPB 1969
Wet op de waterhuishouding	WWH
Wet op het algemeen verbindend en het onverbindend verklaren van bepalingen van collectieve arbeidsovereenkomsten	Wet AVV
Wet op het consumentenkrediet	WCK
Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek	WHW
Wet op het notarisambt	Wna
Wet op het primair onderwijs	WPO
Wet op het voortgezet onderwijs	WVO
Wet openbaarheid van bestuur	WOB
Wet openbare manifestaties	WOM
Wet opneming buitenlandse pleegkinderen	WOBP
Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen	WOTS
Wet personenvervoer 2000	WPV 2000
Wet premiedifferentiatie en marktwerking bij arbeidsongeschiktheidsverzekeringen	Wet Pemba
Wet rechtspositie rechterlijke ambtenaren	Wrra
Wet sociale werkvoorziening	Wsw

Wet structuur uitvoeringsorganisatie werk en inkom- men	Wet SUWI
Wet studiefinanciering 2000	WSF 2000
Wet tarieven gezondheidszorg	WTG
Wet tarieven in burgerlijke zaken	WTBZ
Wet tarieven in strafzaken	WTS
Wet terugdringing beroep op de arbeidsgeschied- heidsregelingen	Wet TBA
Wet terugdringing ziekteverzuim	Wet TZ
Wet toezicht beleggingsinstellingen	WTB
Wet toezicht effectenverkeer 1995	Wte 1995
Wet toezicht kredietwezen 1992	Wtk 1992
Wet toezicht natura-uitvaartverzekeringsbedrijf	WTN
Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993	WTVb 1993
Wet uitbreiding loondoorbetalingsplicht bij ziekte	Wulbz
Wet vermindering afdracht loonbelasting en premie voor de volksverzekeringen	WVA
Wet verontreiniging oppervlaktewateren	Wvo
Wet vervoer binnenvaart	WVB
Wet vervoer gevaarlijke stoffen	WVGS
Wet vervoer over zee	WVZ
Wet voorkeursrecht gemeenten	WVGem
Wet voorkoming verontreiniging door schepen	WVVS
Wet voorzieningen gehandicapten	WVG
Wet voorzieningen gezondheidszorg	WVGZ
Wet waardering onroerende zaken	Wet WOZ
Wet wapens en munitie	WWM
Wet werk en bijstand	WWB
Wet ziekenhuisvoorzieningen	WZV
Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering	Rv
Wetboek van Koophandel	WvK
Wetboek van Militair Strafrecht	WvMS
Wetboek van Strafrecht	Sr
Wetboek van Strafvordering	Sv
Winkeltijdenwet	WTW
Woningwet	Wonw
Zaaizaad- en Plantgoedwet	ZPW
Ziekenfondswet	ZFW
Ziektewet	ZW

Literatuur

Aanwijzingen voor de regelgeving 2001

Aanwijzingen voor de regelgeving. Aanwijzingen voor convenanten. Praktijkvoorschriften voor ontwerpers van regelingen en convenanten van de rijksoverheid, Den Haag: Sdu 2001.

The Bluebook 1991

The Bluebook. A Uniform System of Citation. Compiled by the Editors of the Columbia Law Review, the Harvard Law Review, the University of Pennsylvania Law Review and The Yale Law Journal, Cambridge Mass.: Harvard Law Review 1991.

Van Dale 1999

Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal, Utrecht: Van Dale Lexicografie 1999.

Deckmyn 1996

V. Deckmyn, Guide to European Union Information of the European Union, Maastricht: European Institute of Public Administration 2003.

Van der Horst 1999

P.J. van der Horst, Redactiewijzer. Praktische handleiding voor het taalkundig en typografisch verzorgen van teksten, Den Haag: Sdu 1999.

Van der Horst 2000

P. van der Horst, Alles over leestekens. Praktische handleiding voor het gebruik van leestekens en andere tekens, Den Haag: Sdu 2000.

Hulsbosch e.a. 2002

J.K. Hulsbosch e.a., Stijlboek van de Volkskrant, Den Haag: Sdu 2002.

Interinstitutionele schrijfwijzer 2000

Interinstitutionele schrijfwijzer, Luxemburg: Bureau voor officiële publicaties der Europese Gemeenschappen 2000 (<www.publications.eu.int/co-de/nl/nl-cover.htm>, bijgewerkt tot 4 juni 2004).

Koops & Van der Wees 2001

B.J. Koops & L. van der Wees, 'Verwijzen naar elektronische bronnen', *NJB* 2001, p. 521-524.

Kottenhagen-Edzes, Van Koppen & Kottenhagen 1988

P.A. Kottenhagen-Edzes, P.J. van Koppen & R.J.P. Kottenhagen, *Verslag doen van juridisch onderzoek*, Arnhem: Gouda Quint 1988.

Multilingual Glossary of Abbreviations 1994

Council of the European Union, *Multilingual Glossary of Abbreviations*, Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities 1994. (Nederlandse titel: *Meertalige afkortingenslexicon*.)

Renkema 2002

J. Renkema, *Schrijfwijzer*, Den Haag: Sdu 2002.

Schuijt 1995

G.A.I. Schuijt, 'Over de ergeniswekkende luiheid van juridische auteurs, over voetnoten, bibliografieën en ander klein (?) grut', *NJB* 1995, p. 931-932.

The University of Chicago Manual 1989

The University of Chicago Manual of Legal Citation, Chicago: Lawyers Co-operative Publishing Company 1989.

De Vree 1998

A.P. de Vree, *Juridische afkortingen*, Utrecht: Lemma 1998.

Van der Wees, Renden & Hertzberger 2004

J.G.L. van der Wees, W.G. Renden & M. Hertzberger, *Internet voor Juristen*, Deventer: Kluwer 2004.

Woordenlijst Nederlandse taal 1998

Woordenlijst Nederlandse taal ('Groene boekje', samengesteld door het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in opdracht van de Nederlandse Taalunie. Met een Leidraad door J. Renkema), Den Haag: Sdu 1998.

Trefwoordenregister

Verwezen wordt naar de paragraafnummers

aanbevolen citeerwijze 1.4.2, 2.2.7, 2.2.9-2.2.10, 4.3

aanhalingstekens 2.2, 2.2.5, 2.2.7, 2.2.14

Aanwijzingen voor de regelgeving 3, 6.2

afkorting

- algemeen 6.1, 6.6.1
- algemeen taaldomein 6.1
- Europees recht 3.4.1, 4.2
- hoofd- of kleine letters 6.2
- in bronvermelding 1.1, 1.3.1
- meervoudsvorm 6.5
- parlementaire stukken 3.3.1-3.3.3
- punt 6.3
- tijdschrifttitel 2.2.7, 2.2.16, 6.6.2
- titulatuur 6.4

afkortingenlijst

- algemeen 6.6.1
- internationale instellingen 6.6.1
- rechterlijke instanties en begrippen 6.6.1
- tijdschriften en publicatiebronnen 6.6.2
- universiteiten 6.6.1
- verdragen 6.6.3
- wetgeving 6.6.3

aldus 1.3.1

anders 1.3.1

annotator 4.3

artikel *zie* krantenartikel, tijdschriftartikel *of* wetsartikel

artikelsgewijs commentaar, interne verwijzing 1.5.4

auteur(s)

- algemeen 1.2.1-1.2.5, 2.1-2.2.2

- bewerking 2.2.10
- boekbespreking 2.2.8
- bundelbijdrage 1.4.2, 2.2.3-2.2.5
- elektronische publicatie 2.2.17-2.2.17.4
- heruitgave 2.2.11
- interview 2.2.13
- krantenartikel 2.2.14
- losbladige uitgave 2.2.9
- preadvies 2.2.6
- tijdschriftartikel 2.2.7
- verslag, rapport 2.2.13, 2.2.15
- vertaling 2.2.12
- auteurloze publicatie 1.4.2, 2.1, 2.2.1, 2.2.14-2.2.15
- a.w. 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- bewerker(s) 1.4.2, 2.2.10
- bijdrage in boek *zie* bundelbijdrage
- bijlage, interne verwijzing 1.5.3
- blz./p./pp.* 1.3.1, 6.5
- boekbespreking 2.2.8
- boektitel
 - algemeen 2.2-2.2.1
 - boekbespreking 2.2.8
 - buitenlandse publicatie 2.2.16
 - bundel 2.2.3-2.2.5
 - dissertatie 2.2.2
 - handboek 2.2.10
 - heruitgave 2.2.11
 - oratie 2.2.2
 - vertaling 2.2.12
- bronvermelding 1.1
- buitenlandse publicatie 2.2, 2.2.3, 2.2.12, 2.2.16
- bundel (*zie ook* feestbundel) 2.2.3-2.2.5
- bundelbijdrage 1.4.2.2.5
- cf.* 1.3.1
- cursivering 2.2, 4.2
- dissertatie 2.2.2
- druk 2.2.1
- eindnoot 1.1, 1.2.3-1.2.4, 1.4.1-1.4.2
- elektronische bron 2.2.17-2.2.17.2
- Europese Unie 3.4-3.4.3
- e.v.* 1.3.1
- facsimile-uitgave 2.2.11

feestbundel 2.2.4
figuur, interne verwijzing 1.5.1
's-Gravenhage/Den Haag 4.3
handboek 1.4.2, 2.2.10
heruitgave 2.2.11
hoofdletters
– algemeen 5
– in afkortingen 6.2
– in jurisprudentieverwijzing 5
– in titelbeschrijving 2.1-2.2.1, 2.2.16
– in wet- en regelgeving 3.1, 3.4.2
hoofdstuk, interne verwijzing 1.5.2
ibidem 1.1
idem 1.2.1-1.2.2
interne verwijzingen 1.5
internet zie elektronische bron
interview 2.2.13
jaar van uitgave
– boek 2.2.1
– buitenlands tijdschrift 2.2.16
– elektronische bron 2.2.17-2.2.17.2
– heruitgave 2.2.11
– in verkorte literatuurverwijzing 1.4.2
– krantenartikel 2.2.14
– losbladige uitgave 2.2.9
– onbekend 2.2.1
– parlementaire stukken 3.3.1-3.3.3
– tijdschrift 2.2.7
– verslag 2.2.13
– vertaling 2.2.12
– wet- en regelgeving 3.1
jurisprudentie
– algemeen 4.1
– bronnen 4.1-4.2
– Europees recht 4.2-4.3
– hoofdletters 5
– jurisprudentielijst 4.4
– ongepubliceerd 4.3
– verwijzing 1.2-1.2.7, 4.1
– volgorde rechterlijke instanties 4.4
– vormgeving 4.3
kamerstukken zie parlementaire stukken

- krantenartikel 2.2.14
- l.c.* 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- literatuurlijst 1.1, 2.1
- literatuurverwijzing 1.2,dec;1.2.7, 1.4-1.4.2
- losbladige uitgave 1.4.2, 2.2.9
- mailinglijst (internet) 2.2.17.4
- mede-auteur 1.4.2, 2.2.1, 2.2.10
- mr/mr.* 6.4
- noten (*zie ook* eindnoot, verwijzende noot *en* voetnoot)
- algemeen 1.1, 1.2-1.2.4, 1.3.1-1.4.2
 - doornummers 1.2.2, 1.3.2
 - plaatsing in hoofdtekst 1.3.3
 - vormgeving 1.3.1, 1.4.1-1.4.2
- o.c.* 1.1, 1.2.1, 1.3.1
- ondertitel *zie* subtitel
- ongepubliceerde tekst 2.2, 2.2.15
- oratie 2.2.2
- p./pp./blz.* 1.3.1, 6.5
- pagina-aanduiding
- afkorten 1.3.1, 6.5
 - algemeen 1.3.1
 - buitenlandse publicatie 2.2.16
 - bundelbijdrage 2.2.5
 - elektronische bron 2.2.17.1-2.2.17.2
 - krantenartikel 2.2.14
 - losbladige uitgave 2.2.9
 - tijdschriftartikel 2.2.7
 - volledig, of exacte pagina 1.4.1-1.4.2
- paragraaf, interne verwijzing 1.5.2
- parlementaire stukken 1.2-1.2.7, 2.1, 3.3-3.3.3
- plaats van uitgave 2.2.1
- preadvies 2.2.6
- proefschrift*zie* dissertatie
- Publicatieblad EG* 3.1, 3.4.1-3.4.2
- punt
- in afkorting 6.3-6.4
 - in noot 1.3.1
 - in titelbeschrijving 2.2
- radioprogramma 2.2.14
- rapport, nota e.d. 1.2.1-1.2.4, 1.4.2, 2.1, 2.2.15
- recensie*zie* boekbespreking
- redactie 1.4.2, 2.2.3-2.2.4

scriptie 2.2.15
serie 2.2-2.2.1
Staatsblad 3.1
Staatscourant 3.1
subtitel 2.2
supplementnummer 2.2.9
t.a.p. 1.1, 1.2.1, 1.3.1
tabel, interne verwijzing 1.5.1
televisieprogramma 2.2.14
terugverwijzende noot 1.2.2
themanummer 2.2.7
tijdschriftartikel 1.4.2, 2.2.7
tijdschriften, afkortingen 6.6
titelbeschrijving 1.4.2, 2.2-2.2.17.2
titulatuur 2.2-2.2.1, 6.4
Tractatenblad 3.1
uitgever
– algemeen 2.2.1
– heruitgave 2.2.11
– onbekend 2.2.1
verdrag 3.1
verslag 2.2.13
vertaling 1.4.2, 2.2.12, 2.2.16
verwijssystemen
– algemeen 1.2-1.2.7
– verkort verwijzen 1.2.1, 1.2.3, 1.2.5, 1.2.7, 1.4.2
– voluit verwijzen 1.2.2, 1.2.4, 1.2.6-1.2.7, 1.4.1
– verwijzen in eindnoot 1.2.3-1.2.4-1.2.7
– verwijzen in hoofdtekst 1.2.5-1.2.7
– verwijzen in voetnoot 1.2.1-1.2.21.2.7
verwijzende noot 1.2.1-1.2.2
vgl. 1.3.1
voetnoot 1.1, 1.2.1-1.2.2, 1.2.5, 1.4.1-1.4.2
voorletters en voorvoegsels auteur 1.4.2, 2.1-2.2.1
voorwoord 2.2
wet- en regelgeving
– afkorting 6.2-6.3, 6.6.3
– citeertitel 3.1
– Europees recht 3.4.2-3.4.3
– hoofdletters 3.1, 3.4.2, 6.2
– in literatuurlijst 2.1
– vermelding totstandkomingsdatum 3.1

- vermelding publicatiebron 3.1
- verwijzingen 1.2-1.2.7, 1.4.2
- wetsartikel 3.2-3.2.2, 6.5
- wetswijziging 3.1
- World Wide Web 2.2.17
- zie ook 1.3.1
- z.j / z.p. 2.2.1

SAMENVATTING LEIDRAAD 2004

Bijlage bij: *Leidraad voor juridische auteurs. Voetnoten, bronvermeldingen, literatuurverwijzingen en afkortingen in Nederlandstalige publicaties, Deventer: Kluwer 2004*

verwijzingen naar boeken, losbladigen en tijdschriftartikelen

In de voorbeelden staat op de eerste regel steeds de verkorte verwijzing die in de noot wordt gebruikt. Op de inspringende regels daarna staat de volledige verwijzing zoals deze bijvoorbeeld in de literatuurlijst wordt geplaatst. Voor verwijzing naar een bepaalde pagina van het werk wordt aan de verkorte verwijzing toegevoegd: ', p. ...'.

Boeken algemeen

De volgorde is:

- voorletters auteur, achternaam auteur, gevolgd door een komma
- titel (cursief), beginnen met een hoofdletter; de eventuele subtitel behoort tot de titel; met een punt scheiden van de hoofdtitel en eveneens beginnen met een hoofdletter; geheel gevolgd door een komma
- eventueel, tussen haakjes: serienaam en -nummer
- plaatsnaam, gevolgd door een dubbele punt
- naam van de uitgever
- jaartal
- punt

voorbeeld: 1 auteur

Boon 1993

P.J. Boon, *Zonder voorafgaand verlof. De vrijheid van meningsuiting in het Nederlandse recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 1993.

voorbeeld: 2 auteurs

Van Dijk & Van Hoof 1990

P. van Dijk & G.J.H. van Hoof, *De Europese Conventie in theorie en praktijk*, Nijmegen: Aers Aequi Libri 1990.

voorbeeld: 3 auteurs

Van Schie, Van Smeden & De Kam 1995

P.M. van Schie, W.W. van Smeden & C.A. de Kam, *Hoofdlijnen van het Nederlands belastingrecht voor universitair en hoger beroepsopleiding*, Deventer: Kluwer 1995.

voorbeeld: meer dan 3 auteurs

Akkermans e.a. 1985

P.W.C. Akkermans e.a., *De overheid op afstand. Commentaren op het voorontwerp-Mediawet*, Hilversum: VPRO 1985.

voorbeeld: geen auteursvermelding (rapport)

Vrije nieuwsgaring 1975

Vrije nieuwsgaring. Een rapport op verzoek van het bestuur betaald voetbal van de KNVB, Amsterdam: KNVB 1975.

Oraties en dissertaties

- zie: Boeken algemeen
- vermeld achter de titel tussen haakjes: oratie + plaats, of: diss. + plaats
- in geval van Amsterdam, voeg toe na de plaats: UvA of VU

voorbeelden

Verkade 1990

D.W.F. Verkade, *Intellectuele eigendom, mededinging en informatievrijheid* (oratie Leiden), Deventer: Kluwer 1990.

Wopereis 1996

L.W.M. Wopereis, *De grondslagen en grenzen van overheidsvoorlichting* (diss. Amsterdam UvA), Den Haag: Sdu 1996.

Verzamelbundels

- zie: Boeken algemeen
- vermeld in plaats van auteurs de redacteuren
- voeg na de laatste redacteursnaam toe: (red.)
- vermeld bij feestbundels achter de titel tussen haakjes: naam gefeteerde + bundel

voorbeelden

Ankum, Van den Bergh & Schoordijk 1970

J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlobundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970.

Burkens & Kummeling 1993

M.C. Burkens & H.R.B.M. Kummeling (red.), *EG en grondrechten. Gevolgen van de Europese integratie voor de nationale grondrechtenbescherming*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1993.

Losbladige uitgaven

- zie: Boeken algemeen/Bijdragen in boeken
- vermeld achter de uitgever: (losbl.)
- vermeld het jaartal uitsluitend indien het om de specifieke tekstversie van dat jaar gaat

voorbeeld:

Bouman (Onrechtmatige daad III)

H.A. Bouman, 'III. Verkeersrecht', in: C.J.J.M. Stolker (red.), *Onrechtmatige daad 6.3*, Deventer: Kluwer (losbl.).

Handboeken en bewerkingen

- zie: Boeken algemeen
- na de naam van de oorspronkelijke auteur volgt een schuine streep 'slash' en de naam van de bewerker
- volg voor de titelbeschrijving zoveel mogelijk het titelblad
- de naam van de oorspronkelijke auteur is vaak tot de titel gaan behoren en moet dan cursief geschreven worden
- de bewerker wordt als auteur vermeld

voorbeelden:

Asser/Hartkamp 1994 (4-III)

A.S. Hartkamp, Mr. C. Asser's *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 4. Verbintenissenrecht. Deel III. Verbintenissen uit de wet*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

Van der Pot/Donner/Prakke e.a. 1995

L. Prakke, J.L. de Reede & G.J.M. van Wissen, *Van der Pot-Donner. Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1995.

Pitlo/Reehuis e.a. 1994

W.H.M. Reehuis e.a., *Pitlo. Het Nederlands burgerlijk recht. Deel 3. Goederenrecht*, Arnhem: Gouda Quint 1994.

Bijdragen in boeken

- zie: Boeken algemeen/Verzamelbundels
- plaats eerst de naam van de auteur(s) van de bijdrage
- plaats vervolgens de titel van de bijdrage tussen (enkele) aanhalingstekens
- plaats na de bijdragetitel een komma en het woordje 'in.'
- plaats na het woordje 'in:' de bibliografische gegevens van het boek zelf (auteurs / redacteurs / boektitel / uitgeversplaats / uitgeversnaam / jaartal), zie: Boeken algemeen/Verzamelbundels
- sluit af met de begin- en eindpagina van de bijdrage

voorbeeld:

Jessurun d'Oliveira 1970

H.U. Jessurun d'Oliveira, 'Literaire belediging', in: J.A. Ankum, G.C.J.J. van den Bergh & H.C.F. Schoordijk (red.), *Plus est en vous. Opstellen over recht en cultuur* (Pitlo-bundel), Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1970, p. 233-260.

Artikelen in tijdschriften

De volgorde is:

- voorletters auteur, achternaam, gevolgd door een komma
- titel van het artikel (niet cursief) tussen aanhalingstekens, gevolgd door een komma
- titel (cursief) van het tijdschrift (of de gebruikelijke afkorting voor het tijdschrift)
- jaartal, gevolgd door een komma
- publicatienummer of begin- en eindpagina voorafgegaan door 'p.'
- alleen als de nummering niet doorloopt voor de gehele jaargang: afleveringsnummer na streepje achter jaartal

voorbeelden:

Arkenbout 1997

E.J. Arkenbout, 'Auteursrecht over de grenzen', *Informatieprofessional* 1997-2, p. 17-20.

Koopmans 1994

T. Koopmans, 'Intellectuele eigendom, economie en politiek', *AMI* 1994, p. 107-111.

Schuyt 2004

C.J.M. Schuyt, 'Het symbolische kapitaal van de politiek', *DD* 2004, 42.

verwijzingen naar regelgeving

voorbeelden van verwijzingen naar artikelen in regelingen met citeertitel:

verkort

art. 6:162 BW
art. 2 lid 2 Grondwet

voluit

artikel 162 van Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek
artikel 2, tweede lid, van de Grondwet

